

ACHERON

ACTA HISTORICA ET ORIENTALIA NEOSOLIENSIA

Tomus VI

Vol. 11-12, 2016

ISSN 1339-6870

ACHERON

ACTA HISTORICA ET ORIENTALIA NEOSOLIENSIA

Študentský historický časopis

6/2016

Vol. 11-12

ACTA HISTORICA ET ORIENTALIA NEOSOLIENSIA

Študentský historický časopis ACHERON

Vychádza 2x ročne

Vydáva: Študentská historická spoločnosť pri Katedre histórie Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

© ŠHS, Banská Bystrica, september 2016

ISSN 1339-6870

Redakčná rada:

Mgr. Tomáš Adamčík, PhD. (šéfredaktor)

Bc. Patrícia Molnárová (jazyková korekcia)

Recenzenti:

Doc. PhDr. Ladislav Ruman, CSc.

PhDr. Rastislav Kožiak, PhD.

Mgr. Alica Kurhajcová, PhD.

Mgr. Patrik Kunec, PhD.

Milí čitatelia!

História je vednou disciplínou, ktorá v sebe spája poznatky množstva iných odborov. Pri historickom výskumu interdisciplinárne prepájame dejiny s literatúrou, filozofiou, psychológiou či prírodnými vedami alebo technikou. Krása histórie spočíva v jej schopnosti členiť sa na drobné jednotlivosti, ale aj vytvárať ucelený komplex.

Podobná myšlienka sa viaže aj s najnovším číslom Acheronu, ktoré máte pred sebou. V rámci nadväzovania nových kontaktov s redakčnými kolegami doma i v zahraničí sa vytvorila medzinárodná spolupráca študentských historických časopisov na univerzitách v Slovenskej i Českej republike.

V aktuálnom čísle Acheronu nájdete práce študentov z Banskej Bystrice, Nitry, Trnavy, ale aj Prahy. Budeme sa pohybovať najmä v priestore novších dejín z 19. a 20. storočia, ale odbočíme aj k tematike osvietenstva v 18. storočí.

Tento ročník obsahuje štyri rozsiahlejšie štúdiá, ktoré prezentujú témy ako napríklad slabiny sekularizačnej teórie, perzekúcie rusínskeho obyvateľstva v 20. storočí či začiatky prvej svetovej vojny. História však nie je len dejinami konfliktov, a preto okrem najnovších dejín nájdete aj príspevok k dejinám dánskej monarchie v 18. storočí formou analýzy historického hraného filmu.

Súčasťou tohto čísla je aj súhrnná správa o činnosti Študentskej historickej spoločnosti pôsobiacej pri Katedre histórie na Univerzite Mateja za akademický rok 2015/2016. V závere nechýba obľúbená rubrika Vedeli ste, že...?, ktorá priblíži niekoľko zaujímavých, a možno aj menej známych faktov, ktoré by inak zapadli pomyselným prachom dejín.

Príjemné čítanie Vám praje,
Patricia Molnárová

Jan K. Černý:

Slabiny sekularizační teorie

s. 4 - 9

Patricia Molnárová:

Počiatky osvietenstva v Dánsku v rokoch 1770-1772 v komparácii s filmom Kráľovská aféra

s. 10 - 20

Matúš Burda:

Perzekúcie Rusínov od rakúsko-uhorského vyrovnania po začiatok Veľkej vojny

s. 21 - 31

Viktória Rigová:

26. august 1939 - spoločne proti Poľsku

s. 32 - 37

Študentská historická spoločnosť v akademickom roku 2015/2016

s. 38 - 39

Juraj Jankech:

Vedeli ste, že?

s. 40 - 46

O autoroch

s. 47

Za správnosť citovania zodpovedajú jednotliví autori príspevkov.

ISSN 1339-6870

SLABINY SEKULARIZAČNÍ TEORIE

Jan K. Černý

Univerzita Karlova v Praze

Ještě na počátku 70. let většina humanitních vědců, zvláště sociologů¹ neochvějně věřila ve správnost sekularizační teze- tedy, že náboženství vlivem modernizačních procesů bude hrát ve společnosti čím dál tím menší roli, až jeho vliv téměř zanikne.² Tato představa byla natolik zakořeněná, že většina badatelů se přestala náboženstvím zcela zabývat a jeho studium bylo během 1. poloviny 20. století přerazeno nikoli na druhou, ale až na devátou či desátou kolej. Nekritické přijímání teorie sekularizace podporovaly i poválečné sociologické výzkumy, které ukazovaly na obecný pokles tradiční religiozity a ztrátu vlivu náboženských institucí. První, kdo vystoupil proti bezproblémové aplikaci sekularizační teze, byl již v 60. letech německý sociolog Thomas Luckmann. Zmíněný kolega proslulého sociologa Petera L. Bergera kriticky hodnotil stav tehdejšího bádání, které se zaměřovalo pouze na církevní zbožnost a zcela opomíjelo mimocírkevní, alternativní formy religiozity (spirituality). Jeho hlas byl marně volajícího na poušti až do poloviny 70. let, kdy se zcela nečekaně vynořila vlna celosvětového náboženského oživení, jenž zásadně narušila vědecký konsenzus o ústupu náboženství. Řada sociologů, vědců (např. výše jmenovaný P. L. Berger, bývalý velký proponent sekularizace) tak byla nucena přehodnotit své dosavadní výsledky, což vedlo v následujících desetiletích k rozpadu jednotného pohledu na vztah modernizace (modernity) a náboženství. Přesto stále velké množství badatelů vycházelo a doposud vychází z teorie sekularizace,³ přičemž oživení vnímá jako labutí píseň či pouhý výkyv na křivce. Revize výsledků přinesly širokou paletu názorů a uvedly do odborných diskuzí pojmy a teorie- neviditelné náboženství (Thomas Luckmann),⁴ Boží pomsta (Gilles Kepel),⁵ desekularizace (Peter L. Berger),⁶ tekutost, respektive tekutá víra (Zygmunt Bauman),⁷ post-sekulární věk (Jürgen Habermas),⁸ deprivatizace náboženství (José Casanova)⁹ či racionální náboženská volba

Bryan R. Wilson,
jeden zů zástancův
sekularizační
teórie

¹ Jmenujme alespoň dva tvrdé zastánce sekularizační teze - Bryan Wilson, Anthony Wallace.

² Teorií sekularizace se budeme zabývat v její obecnosti. Někteří autoři kladou větší důraz na urbanizaci, industrializaci (proměnu společenského upořádání a rozpad malých pospolitostí), jiní spíše na racionalizaci a vzestup vědy (odkouzlování světa). Odlišně pracují intelektuálové i s intenzitou a rychlostí, jakou by měla sekularizace pokračovat.

³ Dnes je jedním z nejznámějších proponentů sekularizace Steve Bruce.

⁴ LUCKMANN, Thomas: *The invisible religion: the problem of religion in modern society*. New York : Macmillan, 1967.

⁵ KEPEL, Gilles: *Boží pomsta: křesťané, židé a muslimové znovudobývají svět*. Brno : Atlantis, 1996.

⁶ BERGER, Peter L. (ed.): *The desecularization of the world: resurgent religion and world politics*, Washington, D.C. : Ethics and Public Policy Center, 1999.

⁷ Tekutost se váže k (post)modernosti jako takové Bauman, Zygmunt. *Tekutá modernost*, Praha : Mladá fronta, 2002. V českém prostředí pak tekutost přenesl na oblast víry Václavík, David. *Náboženství a moderní česká společnost*, Praha, Grada, 2010.

⁸ HABERMAS, Jürgen: *Notes on a post-secular society*, dostupné z: <http://www.signandsight.com/features/1714.html> [cit. 28. 7. 2016].

⁹ CASANOVA, José: *Public religions in the modern world*. Chicago : University of Chicago Press, 1994. V češtině pak CASANOVA, José: *Naděje a úskalí veřejného náboženství*. In: HANUŠ, Jiří – VYBÍRAL, Jan (eds.): *Evropa a její duchovní tvář: eseje-komentáře-diskuze*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2005 nebo NEŠPOR,

neboli teorie náboženského trhu (Rodney Stark, Roger Finke).¹⁰ V čem tedy spočívají zásadní slabiny sekularizační teorie a proč se od ní stále více autorů distancuje?

Evropská nabubřelost, teorie jako ideologie a (ne)křesťanský středověk

Za největší slabinu teorie sekularizace můžeme považovat její „europocentričnost.“ Badatelé dlouhodobě přehlíželi podmínky rozvoje jiných kontinentů a očekávali, že zbylé světadíly se budou vyvíjet podle evropského vzoru. Nicméně vývoj ostatních částí světa ukázal, že existuje vícero druhů modernizací, v nichž náboženství obvykle zastává naprosto nepřehlédnutelnou úlohu.¹¹ Evropa se tak z dnešního globálně náboženského pohledu jeví jako výjimečný případ, který nemá jinde obdoby.¹² Přesto podle amerického sociologa náboženství Josého Casanova všechny modernizační procesy spojuje jeden charakteristický „sekularizační“ prvek.

José Casanova patří mezi sociology náboženství, kteří nezavrhlí koncept sekularizace, ale dále ho rozvádí a precizují. Sekularizace z jeho pohledu není jednotlým procesem, ale tvoří ji tři na sobě navzájem nezávislé procesy, jenž na starém kontinentu probíhaly z neznámých příčin současně. Avšak historická současnost procesů (v Evropě) neznamena ještě jejich nutnou provázanost, která nám naznačuje modernizační vývoj Spojených států amerických a zemí třetího světa. První z vyčleněných procesů sekularizace nazývá Casanova vydělení a emancipace světské sféry z kontroly náboženských institucí a norem (ve své podstatě se jedná o odluku státu od církve), druhý proces pojmenovává ústup náboženského přesvědčení a náboženské praxe, třetí privatizace náboženství.¹³ Jak bylo zmíněno, jednotlivé procesy se vzájemně nepodmiňují, což se názorně projevuje v Brazílii, v níž odluka proběhla na konci 19. století (1891) a dodnes nebyla doprovázena ústupem církví z veřejného života či snížením náboženských projevů. Brazílská katolická církev sice během posledních desetiletí ztratila své dominantní postavení, nicméně její pozici zaujaly evangelikální a pentekostální (letničních) denominace, jenž přes všechny sekularizační předpoklady rostou od 70. let minulého století jako houby po dešti.¹⁴ Casanova tedy shledává jediným skutečným znakem modernizace diferenciaci státu a náboženských institucí, což zajisté platí ve státech, kde dominovala křesťanská tradice. Otázkou zůstává, do jaké míry je jeho tvrzení uplatnitelné i na zbylá náboženství, zvláště na islám, který je od svých počátků výrazně provázán s politikou, neboť jeho zakladatel Mohamed, narozdíl od Ježíše z Nazaretu, nebyl jen duchovní postavou, nýbrž i politickým předákem. Navzdory silně politickému aspektu islámu můžeme nalézt sekularizované Turecko, v němž proběhla odluka (zrušení chalífátu) v rámci Kemalových modernizačních reforem. Jenže proti této výjimce stojí plejáda arabských zemí jednak tradičně islámských (Saudská Arábie), jednak znovu-islamizovaných jako Írán, v němž po islámské revoluci (1978-79) získala během 80. let silný

ZDENĚK, R.: *Kde a jak se vrací náboženství*, dostupné z <http://protestant.evangelnet.cz/kde-jak-se-vraci-nabozenstvi>, [28.7. 2016]

¹⁰ FINKE, Roger – STARK, Rodney: *The churching of America, 1776-200: winners and losers in our religious economy*. New Brunswick : Rutgers University Press, 2005.

¹¹ Na různost modernizací upozornil izraelský sociolog Shmuel Eisenstadt, který uvádí, že náboženský fundamentalismus není v rozporu s modernizací, nýbrž je důsledkem modernizace.

¹² Více k tomuto tématu DAVIE, Grace: *Výjimečný případ Evropa: podoba víry v dnešním světě*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009.

¹³ CASANOVA, José: Naděje a úskalí veřejného náboženství. In: HANUŠ, Jiří – VYBÍRAL, Jan (eds.): *Evropa a její duchovní tvář: eseje-komentáře-diskuze*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2005, str. 83-88.

¹⁴ Více k náboženské situaci v Brazílii KALENDA, František: *Kam zmizeli brazilští katolíci*, dostupné z <http://christnet.cz/clanky/5576/kam-zmizeli-brazilsti-katolici.url> [cit. 28. 7. 2016].

dohled nad státními institucemi islámská duchovní rada, přičemž nejvyšší post zastává „duchovní vůdce.“

Druhý bod bychom mohli nazvat spíše nešvarem teorie sekularizace než její slabinou, nicméně pro velké rozšíření této nepatřičnosti jsem se rozhodl ji zařadit do tohoto balíčku. Teorie sekularizace se v mnoha případech zvrtila v (často nereflektovanou) ideologii, respektive náboženství svého druhu- sekularismus,¹⁵ jenž legitimizoval měnící se evropské společenské uspořádání a ospravedlňoval nástup i nároky nově vznikajících sociálních vrstev či skupin (buržoazie, dělnictvo, intelektuálně zaměřená povolání- vědci, lékaři, učitelé). Zmíněná ideologie mohutně podpírala osvícenskou vizi neustálého pokroku a nahrazovala tradiční víru (obyčejně religiozitu smíšenou s lidovou zbožností) vírou v racionalitu. Není proto divu, že právě nově se tvořící vrstvy se opíraly o sekularismus, poněvadž díky němu se mohly etablovat a útočit na tradiční vrstvy, které z jejich pohledu bránily pokroku.¹⁶ Tyto převážně „sekulární“ skupiny se mnohdy považovaly za apoštoly moderního věku, jenž přinesou ráj na zem, ať již pomocí vědeckých vynálezů či revoluce, čímž nechtěně vytvořily jakési verze sekulárních náboženství (socialismus, komunismus).¹⁷ Ta sice ztratila na své původní síle, avšak pomohla v Evropě zakořenit idey sekularismu, v jejichž zajetí žije ještě dnes značná část evropské společnosti, jenž se domnívá, že modernizace nutně přináší všechny tři procesy sekularizace. Pokud tudíž v ostatních zemích neprobíhá evropský typ modernizace (odnáboženštění), vnímají evropští zajatci sekularismu tyto země za zaostalé až barbarsky středověké a jejich obyvatele, zvláště uprchlíky pocházející z těchto oblastí, za náboženské fanatiky, islamisty a teroristy.

Za další zásadní nedostatek teorie sekularizace můžeme považovat to, že předpokládá existenci zlatého věku náboženství v minulosti. Leč kulturně- historické přístupy odhalily, že řada středověkých venkovanů, nepřišla do kostela, jak byl rok dlouhý a dokonce neznala Otčenáš, natožpak rozsáhlé Krédo. Spousta far zela prázdnotou a kněz často musel obejít za neděli několik na hony od sebe vzdálených farností, aby dostal svým povinností.¹⁸ Teprve protestantská a katolická reformace společně s barokem, pietismem a osvícenským absolutismem nahnalý lidi do kostelních lavic. A paradoxně až za panovníka Josefa II., jehož si většina české populace pojí s rušením klášterů a novodobými reformami, vznikala, díky rozvoji farské sítě, onen proslulý zbožný venkov. I tak bujela na vsích lidová zbožnost, která neměla nic společného s křesťanskou tradicí.¹⁹ Tímto zjištěním přišla teorie o počátek své křivky a ideu postupného odnáboženšťování společnosti. Proto se řada intelektuálů začala klonit k názoru, že lidstvo jako na vlnovce střídá období spirituálního „rozkvětu“ a sekularizačního (profánního) „úpadku.“

¹⁵ Tematikou sekularismu a jeho proponentů se zabývá NEŠPOR, Zdeněk, R.: *Příliš slábi ve víře, Česká ne/religiozita v evropském kontextu*. Praha : Kalich, 2010, str. 37-50.

¹⁶ Je paradoxní, že sekularismus své myšlenky hájil vědecky, ačkoli ani pokrok a ani marxistická teleologie dějin nelze vědecky doložit.

¹⁷ Již Max Weber poukazoval, že komunismus je náboženství sui generis. WEBER, Max: *Sociologie náboženství*. Praha : Vyšehrad, 1998, str. 245., Dále na podobnost náboženství a komunismu poukazuje např. MALIA, Martin E.: *Sovětská tragédie: dějiny socialismu v Rusku v letech 1917-1991*, Praha : Argo, 2004, str. 57- 58. V českém prostředí pak např. VOJTÍŠEK, Zdeněk – DUŠEK, Pavel – MOTL, Jiří: *Spiritualita v pomáhajících profesích*. Praha : Portál, 2012, str. 25, 35-38.

¹⁸ Macek, Josef: *Víra a zbožnost jagellonského věku*, Praha, Argo, 2001, str. 16-17, 48-49.

¹⁹ Petráček, Tomáš: *Sekularizace a katolicismus v českých zemích: specifické rysy české cesty od lidové církve k nejateističtější zemi světa*, Ostrava, Moravapress, 2013, str. 69-70.

Náboženské oživení

Jak jsme již konstatovali, největší zásah pro teorii sekularizace znamenal náboženské oživení v polovině 70. let. Náboženství se přes veškerá očekávání vrátilo do veřejného prostoru (médií, školství, kultury), na politickou scénu (Nová pravice v USA), proniklo mezi hlavní témata filosofie (Anatheism: returning to God after God) a ve formě spirituality opět zaujalo velkou část lidské populace (nová náboženská hnutí).²⁰ Náboženství se však nevrací ve své staré známé podobě, ale transformuje se do podob jiných. Zdá se, že vplouvá do světa pod rouškami tzv. neviditelného náboženství (východní léčebné terapie, pozitivní psychologie), nových náboženských hnutí (New age, novopohanství) esoterismu, synkretismu (směšování jednotlivých náboženských tradic), fundamentalistických a charismatických proudů (v rámci tradičních náboženství, ale i třeba letničních či evangelikálních hnutí).

V křesťanském světě můžeme vidět ústup katolické církve a církví, které „podlehly přílišnému vábení modernismu,“²¹ avšak tyto církve, v téměř neznatelné míře i v Evropě, bývají nahrazovány hnutími evangelikálního a letničního typu. Uvedená hnutí obvykle využívají řadu výtvarných dnešní doby, především moderních technologií (televangelismus, internetová pastorace) i prostorů (letišť, zábavní parky) k nabírání nových členů. Jejich učení se zaměřuje na druhou božskou osobu, na Ježíše Krista, s nímž se věřící pokoušejí navazovat skoro až extaticky osobní vztah. Zásadní roli v jejich spiritualitě sehrává prožitek, který může být nahodilého i uměle vyvolaného charakteru (mluvení jazyků, zanícené modlitby, křest v řece). Za další typický prvek můžeme považovat nízkou formu institucionalizace, neboť hnutí nebývají obvykle centrálně vedena a všichni jeho členové jsou si bezvýhradně rovni, narozdíl od katolické církve, kde se snoubí demokratické přístupy s hierarchickými. Přes toto přizpůsobení dnešnímu světu, velmi často lpí na doslovném výkladu Bible, čímž nabízejí svým členům jasný náhled na svět oproštěný od veškerého relativismu (odpor k homosexualitě, protipotravné demonstrace, redukce sexuality, zákaz užívání alkoholu a drog).²²

Ačkoli jsme si uvedli, že světem proběhlo silné náboženské oživení, zdá se, že na evropském kontinentu stále převládá pomalá sekularizace ve všech třech Casanovských procesech. Církve a křesťanství zastávají významné pozice jen v katolických zemích, kde došlo k propojení národní a náboženské identity (Polsko, Irsko, Slovensko).²³ Přesto sekularizace nevede k čistému ateismu, jak by se nechalo předpokládat. Obecně ubývá věřících zabydlených v církvi (dwellers) a přibývá lidí označovaných jako hledající (seekers). Uvedení „seekers“ prahnou po duchovním uspokojení a hledají různé způsoby, jak se dotknout Posvátna. Avšak tito „noví věřící“ jsou silně skeptičtí k institucionalizované zbožnosti, která z jejich pohledu nerozvíjí lidskou osobnost a svou autoritativností omezuje autenticitu či svobodu.

²⁰ srov. HALÍK, Tomáš: Odpoledne křesťanství, In: *Universum*, č. 1, roč. 2016, Praha : Portál, str. 15-20.

²¹ V českém prostředí patří k takovýmto církvím např. Československá církev husitská.

²² Obecně k trendům v náboženství a spiritualitě LYON, David: *Ježíš v Disneylandu: náboženství v postmoderní době*. Praha : Mladá fronta, 2002; NEŠPOR, Zdeněk- LUŽNÝ, Dušan: *Sociologie náboženství*. Praha : Portál, 2008; VOJTÍŠEK, Zdeněk- DUŠEK, Pavel- MOTL, Jiří: *Spiritualita v pomáhajících profesích*. Praha : Portál, 2012.

²³ Durkheimovskými očima se na problematiku vztahu společnosti a náboženství (náboženství jako „tmelící prvek“ společnosti) dívá kanadský filosof Charles Taylor, který společnost rozděluje na paleo-durkheimovskou, neo-durkheimovskou a post-durkheimovskou. Právě v posledně jmenovaném typu dochází k rozpadu vztahu společnosti a náboženství, neboť jedinec si vybírá náboženství pro je samé, nikoli pro obecné dobro (societu). TAYLOR, Charles: *Sekulární věk: Dilemata moderní společnosti*. Praha : Filosofia, 2013, str. 129-140.

Obecně se křesťanství rozvíjí ve svých fundamentalisticko-charismatických proudech, které můžeme najít jak v mezích tradičních církví, tak i nově vznikajících evangelikálních a letničních hnutí. Mimo tento trend dochází k hojnému pronikání východních náboženství do západního světa-hinduismu, buddhismu, zen-buddhismus. Dosti často se také různá náboženství míchají a vytváří spleť hnutí New Age, které vychází z myšlenek západního esoterismu.

Od 70. let můžeme sledovat prudký nárůst islámu v arabských zemích,²⁴ které se vzepřely pozápádňování (westernizaci) a pokusily se o re-islamizaci, která je zejména patrná v Íránu, Afghánistánu či Pákistánu.²⁵ Re-islamizace měla vrátit arabským státům jejich vlastní tvář a měla jim pomoci vymanit se z kulturně-politického vlivu západu. Ale bylo by mylné se domnívat, že arabské státy odmítly modernizaci jako takovou. Nebrání se modernizaci ve vědeckotechnickém smyslu ani jistým prvkům demokratizace, ale zásadně se vymezují vůči západní sekularizaci, která vede podle jejich přesvědčení k amorálnosti, výtržnostem, alkoholismu, ztrátě kultury i identity. Ideálem se stává teokraticko-demokratický stát zachovávající si svobodné volby i světské instituce, jež bývají duplikovány a kontrolovány náboženskými orgány. Svoboda jedince je tudíž omezena Boží vůlí vykonávanou skrze moc duchovních. Ku zděšení všech zastánců sekularizační teze je koncept islámských republik přitažlivý i pro mnohé arabské absolventy univerzit, kteří se vracejí do svých rodných zemí, aby působili ve vysokých úradech.

Zbožnost jako antropologická konstanta?

Přestože sekularizační teze za poslední čtyři desetiletí utrhla několik tvrdých zásahů, stále ji nekriticky užívá velké množství vědců. Samotná sociologie, která dříve mohutně tuto teorii šířila ve formě faktu, se dnes pokouší o její korekci a popularizaci „jejího pokulhávání“ v širší veřejnosti, která pořád žije v jejím „derivátu“-sekularismu. Názory na úlohu náboženství v procesu modernizace se především mezi sociology a odborníky na náboženskou tematiku pluralizovaly. I tak můžeme najít několik společných bodů, které nové náhledy a přístupy spojují. Předně se badatelé shodli na tom, že modernizace náboženství neoslabuje, ale transformuje ho do nových forem. Tuto tezi podkládají nové sociologické průzkumy zaměřené na hlubší projevy náboženství, jenž ukazují, že čistý ateismus, absolutní odmítání transcendentna a věcí posvátných, je spíše teoretickým konstruktem (ve značně odcírkevněné České republice bychom shledali asi 6% důsledných ateistů).²⁶ Zdá se, že čím více člověk náboženství vzdoruje, tím více na něj náboženství působí v netradičních, neinstitucionálních formách.²⁷ Příklad nám poskytuje Česká republika, která je považována za jednu z nejméně religiózních zemí Evropy. Nicméně tolik známý „český ateismus“ je ve skutečnosti pouhým antiklerikalismem, který si Češi spojují s nevírou v křesťanského Boha. Toto své odpoutání od klasických křesťanských představ si pak nahrazují alternativní spiritualitou (vírou v kartáře, léčitele, horoskopy), která je v Čechách²⁸ natolik rozšířená, že můžeme její obyvatele směle řadit mezi

²⁴ Muslimská populace, i díky celosvětovému demografickému růstu, se rozrostla mezi lety 1970-2000 o 650 milionů a aspiruje na první místo ve světových náboženstvích.

²⁵ Více k tématu desekularizace muslimských společností NEŠPOR, Zdeněk- LUŽNÝ, Dušan: *Sociologie náboženství*. Praha: Portál, 2008, str. 155-162.

²⁶ Zde se nám osvědčuje relativnost sociologických průzkumů, neboť poválečné výzkumy potvrzovaly sekularizační teorii a nové podporují tezi o víře jako antropologické konstantě.

²⁷ ŠTAMPACH, Ivan, O.: Neviditelná náboženství. In: *Dingir* 1/2010, Praha: Dingir, str. 12-14.

²⁸ Záměrně je zde užít termín Čechy, neboť Morava se ve světle průzkumů jeví mnohem více religiózněji.

nejpověřivější národy v Evropě.²⁹ Shrnutí slovy religionisty rumunského původu Mircei Eliade: „... nenáboženský člověk v čistém stavu je fenomén spíše vzácný, a to i v té nejdesakralizovanější z moderních společností.“³⁰ Závěrem považuji za nutné ještě zmínit, že veškeré sociální jevy nemohou být redukovány na náboženské, jak to někdy činí někteří náboženští sociologové, neboť člověk žije na tomto světě, nikoli v nebi.

(Recenzent: PhDr. Rastislav Kožiak, PhD.)

²⁹ Více k problematice české víry z pohledu sociologických průzkumů, výzkumů a ze statistik sčítání obyvatel HAMPLOVÁ, Dana: *Náboženství v české společnosti na prahu 3. tisíciletí*. Praha : Karolinum, 2013; VÁCLAVÍK, David: *Náboženství a moderní česká společnost*. Praha : Grada, 2010.

³⁰ ELIADE, Mircea: *Posvátné a profánní*. Praha : OIKOYMENH, 2006, str. 135.

POČIATKY OSVIETENSTVA V DÁNSKU V ROKOCH 1770-1772 V KOMPARÁCII S FILMOM KRÁĽOVSKÁ AFÉRA

Patrícia Molnárová

Univerzita Mateja Bela

Film ako didaktické médium

V súčasnosti predstavuje film médium, ktoré je neodmysliteľnou súčasťou každodenného života väčšiny z nás. Samostatnou skupinou sú historické hrané filmy zobrazujúce konkrétne historické udalosti, či už samostatne alebo na pozadí inej (ľúbostnej alebo humornej) zápletky.

Film je zároveň médiom, ktoré je nielen informačné, ale často tiež zavádzajúce. Vybrané historické reálie bývajú ovplyvnené zápletkou alebo podriadené dramatickým postavám.¹

Historická kultúra je do značnej miery filmová a film predstavuje médium, ktoré zásadným spôsobom utvára historické vedomie spoločnosti. Jeho využitie sa postupne premieta aj do pedagogickej praxe a stáva sa didaktickou pomôckou. Tri základné predpoklady a dôvody pre využitie filmu vo výučbe uvádza Kamil Činátl. Sú to dôvody didaktický, motivačný a pedagogicko-psychologický. S pomocou filmu je možné stvárniť dejiny plasticky, a zároveň film svojím dejom a výkladom dejín často presahuje výklad učiteľa, ktorý je obmedzený trvaním jednej vyučovacej hodiny. Ďalším faktorom v prospech využitia filmového média je jeho schopnosť vyvolať emócie, ktoré podmieňujú jednoduchšie zapamätanie si historických faktov, pokiaľ sú doplnené o obrazy a pocity.²

O filme Kráľovská aféra

Pri rozdelení historických filmov sa prezentujú dve kategórie. Do jednej patria filmy, ktoré sa odvolávajú na skutočnosť, a teda majú prevažne dokumentárny charakter. Druhú skupinu tvoria filmy, ktorých vypovedacím módom je fikcia.³

Pri filme *Kráľovská aféra* je možné tvrdiť, že sa nachádza na pomedzí tejto kategorizácie. Kostýmy, hudba, herecké obsadenie a, samozrejme, kulisy vytvárajú dojem moderného nádychu pre zobrazenie tristo rokov starej histórie. Na druhej strane sa filmová adaptácia takmer úplne zhoduje s dostupnou odbornou, populárno-náučnou literatúrou aj beletriou, a taktiež s niekoľkými historickými prameňmi, menovite s memoármi kráľovnej Karolíny Matildy a Johanna Friedricha Struenseeho.

¹ ČINÁTL, Kamil - PINKAS, Jaroslav: *Dějiny ve filmu*. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2014, s. 65.

² ČINÁTL - PINKAS, *Dějiny ve filmu*, s. 6-13.

³ FERENČUHOVÁ, Mária: Medzi históriou a mýtom. Aktuality, dokumentárne filmy a „hraná fikcia“. In: KOPAL, Petr: *Film a dějiny*. Praha : Lidové noviny, 2005, s. 48.

Kráľovská aféra pochádza z režisérскеj dielne Nikolaja Arcela a v hlavných úlohách vystupujú Mads Mikkelsen ako doktor Johann Friedrich Struensee, Alicia Vikander ako kráľovná Karolína Matilda Hannoverská a Mikkel B. Folsgaard v roli pološialeneného kráľa Kristiána VII.

Žánrovo je film romanticko-historickou drámou a vznikol v roku 2012 v koprodukcii Švédska, Dánska a Českej republiky. Prezентuje vybraný úsek dánskych dejín v druhej polovici 18. storočia. Primárne sa zameriava na romantickú zápletku – aféru medzi dánskou kráľovnou Karolínou Matildou a osobným lekárom jej manžela, kráľa Kristiána VII., doktorom Johannom Friedrichom Struenseem. Kráľ, trpiaci psychickou poruchou, pravdepodobne schizofréniou, si s lekárom vytvoril priateľský vzťah a začlenil ho do svojho, a tým aj do manželkinho, každodenného života. Počiatočné antipatie medzi kráľovnou a lekárom postupne prerastali do pochopenia a porozumenia, priateľstva a nakoniec lásky, ktorá vyvrcholila v mileneckom vzťahu.

Romantický príbeh pôsobí príťažlivo a pre divácke publikum je atraktívny. Odohráva sa na pozadí historických udalostí, ktoré boli pre severskú krajinu významným dejinným obdobím, hoci nie sú všeobecne známe z učebníc dejepisu. Popri romantickej zápletke prebieha boj nových myšlienok osvietenckého 18. storočia s tradicionalizmom a konzervativizmom, ktoré prezentujú šľachta, cirkev a časť kráľovskej rodiny.

Zobrazenie reformných snáh doktora Struenseeho, jeho vplyvu na kráľovský pár, vzostup k moci aj krutý pád sú hodnovernou súčasťou filmu, ktorý je kritikmi oceňovaný ako jeden z najlepších filmov roku 2012. Film bol počas 62. ročníka *Berlínskeho medzinárodného filmového festivalu* nominovaný v niekoľkých kategóriách, napokon vyhral ocenenie za najlepšieho herca pre Mikkelu B. Folsgaarda, a tiež cenu za najlepší scenár. Ocenenie v kategórii Najlepšie kostýmy získal v roku 2012 na podujatí *Sattelite Award*.⁴ Film bol tiež nominovaný na ocenenie *Oscarom* a *Zlatým glóbusom* v kategórii Najlepší zahraničný film (The best foreign language film) v roku 2013.⁵

Petr Kopal v knihe *Film a dejiny* uvádza názor, že historická obec sa na historické hrané filmy díva s určitou skepsou s odôvodnením, že akákoľvek rekonštrukcia nemôže nahradiť reálne fakty.⁶ Dej filmu *Kráľovská aféra* sa rozvíja najmä okolo romantického príbehu, avšak väčšina zobrazených scén zodpovedá faktom v odbornej literatúre a v prameňoch. Príkladom môže byť výber vedľajších postáv, ku ktorým patria kráľovná dvorná dáma pani Plessenová, kráľovo černošské páža Moranti alebo jeho pes, či kráľov učiteľ Reventlow. Rovnako hodnoverné sú scény odrážajúce manželské spolužitie kráľovského páru, Struenseeho vstup k dvorskej spoločnosti aj vzťahy v rámci kráľovskej rodiny.

Dochádza i k spomenutému vyplňaniu medzier fiktívnymi scénami, ktoré majú námet v skutočnej, historicky podloženej udalosti, avšak boli pre potreby filmu upravené či skrátené. Ich historická hodnota sa tým neznižuje, keďže film spolu so skromným počtom slovenských alebo českých publikácií predstavuje jediný zdroj informácií k téme dánskych dejín v období osvietenstva. Film predstavuje modelové zobrazenie histórie Dánska a môže sa stať pomôckou v pedagogickej praxi a výučbe dejepisu, kde je táto téma často opomínaná v prospech významnejších alebo väčších krajín, ako boli Anglicko, Francúzsko či Nemecko.

⁴ Hodnotenia a parametre filmu sú dostupné na internetových stránkach: <http://www.csfd.cz/film/296730-kralovska-afera/>, https://en.wikipedia.org/wiki/A_Royal_Affair, <http://www.imdb.com/title/tt1276419/>, http://www.rottentomatoes.com/m/en_kongelig_affaere/, <http://www.metacritic.com/movie/a-royal-affair>, [cit. dňa. 4. 9. 2015]

⁵ Dostupné na internetovej stránke: <http://www.dfi.dk/faktaomfilm/film/en/74204.aspx?id=74204>, [cit. dňa. 4. 9. 2015]

⁶ FERENČUHOVÁ, Medzi históriou a mýtom..., s. 52-53.

Napriek tomu, že *Kráľovská aféra* predstavuje divákemu publiku relatívne neznámu tému, nie je to prvé filmové spracovanie tohto úseku dánskych dejín. Film bol natočený na motívy novely *Prinsesse af blodet*⁷ z roku 2002, autorom ktorej je Bodil Steensen-Leth. K ďalším literárnym spracovaniam, najmä beletristickým, patrí dielo *A Royal Affair: George III and His Troublesome siblings*⁸ od autorky Stelly Tillyard z roku 2006, *Návšteva osobného lekára*⁹ švédskeho spisovateľa Pera Olova Enquista z roku 2003, *Der Favorit der Königin*¹⁰ od autora Roberta Neumanna (1935), *The Queen's Physician*¹¹ autora Edgara Maassa (1948), *The Lost Queen*¹² od autorky Norah Lofts (1969). V slovenskom preklade vyšlo dielo nemeckej autorky Helgy Thomovej (2001) *Láska, moc a intrigy*,¹³ ktoré sa stalo zdrojom informácií aj pre nasledujúci text. Dánskym dejinám autorka venuje jednu z kapitol.

Na filmové plátno sa táto tematika dostala ešte v predchádzajúcom storočí v dvoch spracovaniach. V roku 1935 bol natočený film *The Dictator*,¹⁴ ktorý priniesol na filmové plátno vtedy ešte čiernobiely film s témou severskej monarchie zasiahnutej modernými osvietenetskými myšlienkami, ale aj zakázanou láskou a intrigami na kráľovskom dvore. Na režisérскеj stoličke vtedy sedel Victor Saville a v hlavných úlohách účinkovali Clive Brook ako doktor Struensee, Madeleine Carroll ako kráľovná Karolína Matilda a Kristiána VII. stvárnil Emlyn Williams. Trochu mladším dielom je nemecký film *Herrscher ohne Krone/King in Shadows*¹⁵ z roku 1957 v režisérскеj produkcii Haralda Brauna. Film bol natočený podľa literárnej predlohy Roberta Neumanna a v hlavných úlohách vystúpili O. W. Fischer ako doktor Struensee, Odile Versois v úlohe kráľovnej Karolíny Matildy a Horst Buchholz ako kráľ Kristián VII.

Najnovšiemu spracovaniu, menovite filmu *Kráľovská aféra*, je venovaných niekoľko recenzií. Jednou z najlepších je hodnotenie autorky Stelly Tillyard,¹⁶ ktorá sa danou problematikou zaoberá.

Osvietenský panovník Kristián VII.?

V období osvietenstva severské štáty Dánsko a Nórsko tvorili jedno spojené kráľovstvo, ku ktorému patrili tiež ostrovy Island a Grónsko a niekoľko nemeckých hovoriacich kniežatstiev. Rovnako získali ratifikáciu svojich práv aj oblasti Šlezvicka a Holštajnska.¹⁷

⁷ Bližšie informácie dostupné na internetovej stránke: <http://www.dfi.dk/faktaomfilm/film/en/74204.aspx?id=74204>, [cit. dňa. 4. 9. 2015]

⁸ TILLYARD, Stella: *A Royal Affair: Georg III and his Troublesome Siblings*. New York : Random House, 2006. 384 s. ISBN 978-1400063710.

⁹ ENQUIST, Per Olov: *Návšteva osobného lekára*. Bratislava : Ikar, 2003. 302 s. ISBN 80-551-0521-9.

¹⁰ NEUMANN, Robert: *Der Favorit der Königin*. München : Desch, 1953. 335 s.

¹¹ MAASS, Edgar: *The Queen's Physician*. New York : C. Scribner's sons, 1948. 405 s.

¹² LOFTS, Norah: *The Lost Queen*. Stroud : History Press, 2011. 336 s. ISBN 9780752464916.

¹³ THOMOVÁ, Helga: *Láska, moc a intrigy*. Bratislava : Ikar, 2001. 271 s. ISBN 8055100764.

¹⁴ Dostupné na internetovej stránke: <http://www.imdb.com/title/tt0026657/>, [cit. dňa. 4. 9. 2015]

¹⁵ Informácie sú dostupné na internetovej stránke: <http://www.imdb.com/title/tt0050504/>, [cit. dňa. 9. 9. 2015]

¹⁶ Recenzia dostupná na internetovej stránke: <http://www.historytoday.com/stella-tillyard/heads-and-tales-royal-affair>

¹⁷ DELON, Michel: *Encyclopedia of the Enlightenment*, heslo Denmark. London : Routledge, 2013, s. 372. Dostupné na internetovej stránke: <https://books.google.sk/books?id=QEpJAgAAQBAJ&pg=PA372&lpg=PA372&dq=enlightenment+in+denmark&source=bl&ots=qAmsR2M1Yh&sig=r-cFVMbo8yAKL-wskg6XpLUWbc&hl=sk&sa=X&ei=yuErVOPFJ4arOtebgcAG&ved=0CCoQ6AEwAigK#v=onepage&q=enlightenment%20in%20denmark&f=false>, [cit. dňa. 4. 9. 2015]

Dánsko patrilo k absolutistickým štátom v Európe a dedičná monarchia bola ukotvená v zákone zo dňa 14. novembra 1665 nazývanom *Kráľovský zákon* (Kongeloven). Špecifikom kráľovho postavenia bol fakt, že nevládol autokraticky a jeho vládne rozhodnutia často ovplyvňovala či priamo iniciovala kráľovská rada. Táto prax je vysvetlením, ako sa na tróne mohol štyridsaťdva rokov udržať pološialený Kristián VII., keď práve obdobie jeho panovania (1766 - 1808) je známe ako reformné.¹⁸

Dánsky kráľ Kristián VII.

Kristián VII., syn Fridricha V. Dánskeho, nastúpil na trón po smrti svojho otca (14. januára 1766) vo veku len sedemnástich rokov. Pre monarchiu predstavoval nádej na nový, lepší začiatok a v prvých rokoch vlády bol medzi ľuďmi veľmi obľúbený. Prispel k tomu aj fakt, že sa ako jeden z mála ľudí na dvore naučil dánsky jazyk, lebo odkedy v roku 1488 nastúpila na dánsky trón dynastia Oldenburgovcov, úradným jazykom krajiny bola nemčina.

Hoci vzrastom nižší a po telesnej stránke slabý chlapec, Kristián mal predpoklady stať sa inteligentným panovníkom, keby sa jeho detstvo vyvíjalo iným smerom. Vo veku troch rokov stratil matku a jeho výchova bola zverená neschopnému až sadistickému vychovávateľovi Detlevovi Reventlowovi, o ktorom sa nachádza niekoľko zmienok aj vo filmovej adaptácii, kde vystupuje najmä v úvodných scénach.

Druhou výraznou osobnosťou, ktorá ovplyvnila vývin mladého panovníka, bol jeho učiteľ francúzštiny Éllie Salomon François Reverdil. Aj keď nemohol napraviť škody, ktoré na citlivom a dedične zaťaženom chlapcovi napáchali tvrdé Reventlowove výchovné metódy, prebudil v ňom záujem o myšlienky osvietenstva. Kristián nadšene čítal práce Voltaira a iných filozofov svojho storočia. Mal predpoklady zaradiť sa k svojim osvietenským súčasníkom (Katarína II. Veľká alebo Fridrich II. Veľký). Samotný Voltaire sa o Kristiánovi vyjadril pochvalne v otázke jeho tolerantného prístupu k viere. Dokazuje to korešpondencia, konkrétne list z roku 1767: „Vaše veličenstvo dáva už zamlada vznešený príklad. Vaše dobré skutky prenikajú do krajov, ktoré ostatný svet takmer nepozná. Vytvárajú Vám nových prívržencov všade tam, kde počujú rozprávať o Vašej dobročinnej šľachetnosti. Odteraz treba cestovať na sever, aby sme spoznali príkladné myslenie a cítenie. Keby mi slabosť a choroba dovolili nasledovať volanie môjho srdca, vydal by som sa na cestu, aby som sa vrhol k nohám Vášho veličenstva.“¹⁹

List podobného znenia dostal Kristián aj vo filmovej adaptácii, avšak pravdepodobne s časovým odstupom niekoľkých rokov. Voltaire v ňom chválil pozitívne zmeny týkajúce sa novozavedených osvietenských reforiem, ktoré boli uskutočnené už vplyvom doktora Struenseeho. V liste sa Voltaire vyjadruje o reformách ako o „vychádzajúcom slnku“, zatiaľ čo Kristiána prirovnáva k „svetlu severu nekonečnej múdrosti“.²⁰ Na základe filmovej ukážky a Kristiánovho neformálneho správania sa pri čítaní listu (scéna ho zobrazuje v exteriéri, ležiac na zemi v zasneženom parku) je možné uvažovať, nakoľko panovník prijal slová filozofa skutočne vážne, a nakoľko boli pre neho len prázdny

¹⁸ BUSCK Steen, POULSEN Henning (eds.): *Dějiny Dánska*. Praha : Lidové noviny, 2007, s. 135.

¹⁹ THOMOVÁ, *Láska, moc a intrigy*, s. 141-143.

²⁰ Film *Kráľovská aféra* 1:14:37 - 1:15:00

Taktiež P. O. Enquist sa zmieňuje o oslavnej básni z roku 1771, ktorú Voltaire poslal Kristiánovi VII., a v ktorej ho vyzdvihuje ako „knieža svetla a rozumu na Severe“. Zmienka sa nachádza: ENQUIST, *Návšteva osobného lekára*, s. 43.

frázami. Časový odstup medzi filmovým a historicky doloženým listom je viditeľný v prítomnosti doktora Struenseeho, ktorý sám odovzdal Kristiánovi Voltairov list a bol prítomný pri jeho čítaní.

Práve Johann Friedrich Struensee bol najvýraznejšou osobnosťou počas vlády kráľa Kristiána VII. Pozitívny vplyv na duševne nestabilného panovníka viedol k jeho rýchlej a závratnej politickej kariére na kráľovskom dvore a vďaka postaveniu osobného radcu aj k iniciovaniu množstva novozavedených reforiem, prinášajúcich do Dánska osvietenstvo. Obdobie Struenseeho vlády sa zvykne označovať ako takzvaná „dánska revolúcia“.

Po nástupe na trón Kristián sprvu ponechal vo funkcii radcov a ministrov svojho otca Fridricha V. Patrili k nim maršal A. G. Moltke a minister zahraničných vecí Johann Hartwig Ernst, knieža Bernstorff. K zmene došlo až v roku 1770, kedy sa k moci dostal Johann Friedrich Struensee. Jeho predchodcovia boli zosadení a nasledujúce dva roky sa v literatúre označujú ako „Struenseeho éra“.²¹

„Sivá eminencia“ dánskeho kráľovstva - Johann Friedrich Struensee

Negatívnou charakterovou stránkou Kristiána VII. bol primárne jeho psychický stav, na ktorom sa podpísali manželstvá uzatvárané v rámci rodiny alebo blízkych rodinných vetiev. Sám Kristián mal za manželku Karolínu Matildu Hannoverškú, svoju sesternicu z prvého kolena (pozri rodokmeň). Ďalším faktorom bolo nešetrné zaobchádzanie v detstve, ktoré chatrné duševné zdravie panovníka ešte viac podlomilo. Počas príprav na kráľovu cestu po Európe začali kompetentné osoby na dvore hľadať vhodnú osobu na post kráľovho osobného lekára. Kráľov stav sa medzitým výrazne zhoršil a vznikla obava z toho, ako by na Kristiánovo správanie reagovali iné dvory a monarchovia.

Prvé stretnutie medzi dánskym panovníkom a lekárom z Altony sa odohralo dňa 6. júna 1768 na zámku Ahrensburg. Kristián bol lekárom a jeho miernym vystupovaním ohromený. Jeho pokojná autorita dodávala Kristiánovi, zneistenému postupujúcou chorobou, pocit opory a istoty, ktorú potreboval.²²

Filmové spracovanie verne predstavuje, ako sa Struensee pripojil ku kráľovskému sprievodu, ale napriek tomu, že lekár kráľa zaujal a prebudil v ňom sympatie, ich prvé stretnutie pravdepodobne neprebiehalo natoľko neformálne, ako ho zobrazil Nikolaj Arcel. Spracovanie tohto konkrétneho momentu²³ môže naznačovať, akým spôsobom sa bude ďalej vyvíjať vzťah lekára a monarchu. Na následné priateľstvo poukazuje nielen obsah vedenej diskusie – humorný moment, kedy sa obaja muži predbiehajú v tvorení rýmov – ale aj jej forma, kde sa namiesto titulov a zdvorilého, etiketou predpísaného oslošovania, používa neformálne tykanie. Zároveň je viditeľná aj istá inteligencia a všeobecný rozhľad panovníka, a tiež jeho láska k divadlu a zmysel pre humor, ktoré miestami prenikajú pomedzi stavy depresie či apatie, a sú zobrazené aj vo filmovej adaptácii.

Karolína Matilda
Hannoverská, portrét od
Francisa Cotesa

²¹ BUSCK, POULSEN, *Dějiny Dánska*, s. 137.

²² THOMOVÁ, *Láska, moc a intrigy*, s. 144-150.

²³ Film Kráľovská aféra 23:00 - 25:47

Struensee sa ako osobný lekár kráľa snažil zlepšiť jeho duševné zdravie. Pravdepodobná diagnóza dánskeho panovníka bola schizofrénia.²⁴ Film ukazuje jeho časté výkyvy nálad, monológy, depresie, výkriky, mravný úpadok v podobe nadmerného požívania alkoholu a oddávania sa sexuálnym výstrelkom, vyhrážanie sa samovraždou pokiaľ mu okolie nevyhoví. Struenseeho názory na liečbu duševných chorôb boli na svoju dobu revolučné. Tradičné neľudské zaobchádzanie sa u neho nevyskytuje. Uvádza, že „s väčšinou z nich (t. j. duševne chorými) treba zaobchádzať ako s deťmi. Polovica úsilia musí smerovať k tomu, aby sa zbavili strachu, druhá polovica, zamestnať ich niečím.“²⁵

Po návrate z veľkej európskej cesty späť do Kodane Kristián ponúkol Struenseemu stále miesto dvorného lekára. Kým však bol doktor predtým?

Portrét Johanna Friedricha
Struenseeho

Johann Friedrich Struensee, tak ako bol vyobrazený vo filme, zodpovedá aj historickému predobrazu. Narodil sa v Nemecku a vyštudoval medicínu v Halle. Ako lekár pracoval v meste Altona, ktoré v tom čase patrilo Dánsku.²⁶ Pochádzal z váženej rodiny. Jeho otec Adam Struensee (pozri rodokmeň²⁷) mu poskytol, respektíve umožnil, liberálne vzdelanie a sám patril k váženým osobnostiam holštajnského vojvodstva. Štúdium na univerzite mu ponúкло možnosť spoznať myšlienky osvietenstva z prác francúzskych filozofov a encyklopedistov. Predtým ako vstúpil do kráľových služieb a presídlil do Kodane, patril v Hamburgu k spolku osvieteneckých intelektuálov nadšených pre nové reformy. Títo intelektuáli boli ovplyvnení najmä Rousseauovou filozofiou.²⁸

Keď sa usídlil v Altone, venoval sa primárne liečeniu, v ktorom videl svoje povolanie alebo poslanie. Dizertačnú prácu napísal na tému *O nebezpečenstve chybných pohybov končatín*, kde okrem iného argumentoval aj tým, že preventívna starostlivosť je dôležitým prvkom v starostlivosti o zdravie a zároveň vyzdvihoval telesné cvičenia. Tieto prvky boli neskôr zohľadnené aj vo filme, kde doktor Struensee cvičil a panovník jeho príklad nasledoval. V Altone Struensee založil dva časopisy. Prvý z nich - *Monatsschrift zum Nutzen und Vergnügen* - zakázali po vydaní satirického textu, ktorým nepriamo osočoval iného lekára z Altony a jeho pochybné praktiky. Druhý časopis, založený o niečo neskôr, bol rovnako zakázaný, tentokrát pre ostrú kritiku

²⁴ Táto diagnóza je uvádzaná vo väčšine jeho oficiálnych životopisov. Dokladá ju aj opis panovníka na oficiálnej stránke dánskeho múzea: <http://www.kongernessamling.dk/en/rosenborg/person/christian-vii/> [cit. dňa 26. 2. 2016].

²⁵ THOMOVÁ, *Láska, moc a intrigy*, s. 149.

²⁶ Dostupné na internetovej stránke: <http://www.kongernessamling.dk/en/rosenborg/person/johann-friedrich-struensee/>, [cit. dňa 5. 9. 2015].

²⁷ REITWEISNER, William Addams: *The Ancestry of Johann Friedrich Struensee (1737-1772)*. Dostupné na internetovej stránke: <http://www.wargs.com/royal/struensee.html> [cit. dňa 9. 9. 2015].

²⁸ JESPERSEN, Knud J. V.: *History of Denmark*. Palgrave Macmillan, 2011, 280 s. Dostupné na internetovej stránke: http://books.google.sk/books?id=IZAYxcnHgo8C&pg=PT92&lpg=PT92&dq=johann+friedrich+struensee+and+ref+orms+in+denmark&source=bl&ots=HEIX613Wlk&sig=5ZQYXY_tDHC0kyWlg80mWX3HPBs&hl=sk&sa=X&ei=WOcrVnKcFMvePYv4gfAH&ved=0CFUQ6AEwBw#v=onepage&q=johann%20friedrich%20struensee%20and%20ref+orms%20in%20denmark&f=false, [cit. dňa 5. 9. 2015].

náboženstva.²⁹ Aj v Altone sa stretával krúžok osvietencov a intelektuálov, medzi ktorých patril doktor Struensee. Ďalšími členmi boli gróf Shack Carl Rantzau a knieža Enevold Brandt.³⁰

Vychádzajúc z filmového spracovania, v ktorom obaja šľachtici vystupujú, je možné uvažovať o bližšom priateľskom vzťahu medzi Struenseem a Brandtom, ktorý Struenseeho osvietenskú činnosť podporoval výraznejšie. Vo filme sa stal relatívne dôležitou postavou najmä vďaka účasti v takzvanom slobodomyselnom krúžku, ktorého súčasťou bola aj kráľovná Karolína Matilda a kráľ Kristián.

Struenseeho éra

Roky 1770 - 1772, kedy sa Johann Friedrich Struensee stal hlavným dánskym ministrom, sa označujú ako takzvaná „Struenseeho éra“. Reformy zavedené v rozmedzí dvoch rokov naznačovali ostatným európskym panovníckym dvorom, že do severskej monarchie zavítalo osvietenstvo.³¹

Je komplikované určiť presný dátum začiatku tejto éry. Edvard Holm³² uvádza 18. december 1770, kedy sa Struensee ustanovil za *maître des requêtes* (tajného radcu), čím konsolidoval moc vo svojich rukách.

Per Olov Enquist uvádza rozsiahlejší opis listiny, ktorá lekára priviedla k moci. Píše, že formálnym potvrdením dánskej revolúcie bol dekrét (pravdepodobne Kongelige Act³³ z decembra 1770), hoci sa nevie, kto presne bol jeho autorom. Pri výbere je možné uvažovať o Kristiánovi VII. alebo priamo o doktorovi Struenseem, ktorý sám mohol byť autorom, ak už nie priamo signatárom. Podľa tejto listiny bol Johann Friedrich Struensee vymenovaný za „ministra tajnej štátnej rady“. Ďalej sa písalo: „Všetky príkazy, ktoré mu dám ústne, nech spíše podľa môjho zámeru a potom, ako ich parafrázuje, mi ich predloží na podpis, alebo ich vykoná v mojom mene a potvrdí kabinetnou pečaťou.“³⁴ Uvádzalo sa, že kráľ dostane raz do týždňa „výťah“, zo všetkých dekrétov napísaných Struenseem, no zároveň sa poukazovalo na to, že Struenseeho podpis má rovnakú právnu silu ako kráľov, a teda je možné povedať, že od toho momentu sa listiny, dekréty a reformy v Dánsku mohli vydávať aj bez kráľovho podpisu.³⁵

Podľa memoárov z pera kráľovnej Karolíny Matildy samopovýšenie Struenseeho do grófskeho stavu dňa 30. novembra 1771 bolo zo strany kráľa považované za mimoriadne nepolitické, priam nevhodné. Tento titul, ktorým sa povýšil do šľachtického stavu mu získal negatívnu odozvu medzi rodovou šľachtou. V očiach neprajníkov zavážil tiež fakt, že takýto post bolo náročné získať aj pre niekoho s dánskou príslušnosťou, nieto pre Nemca, cudzinca. Struensee bol vysoko uznávaný ako

²⁹ Napriek tomu, že Struenseeho otec bol teológom, on sám patril k ateistom. Na sklonku života (1772) potom svoje názory prehodnotil a vzťah k Bohu sa stal hlavnou témou rozhovorov, ktoré boli publikované v roku 1825 v memoároch napísaných dr. Munterom v roku 1774. Ich online verzia je dostupná na internetovej stránke: http://www.google.sk/books?hl=sk&lr=&id=S49aAAAACAAJ&oi=fnd&pg=PA1&dq=johann+friedrich+struensee&ots=I_owwaqAr4&sig=c1fle_Ak7ndrC-nwW6AcsttY9xk&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

³⁰ ENQUIST, *Návšteva osobného lekára*, s. 86, 92-96.

³¹ GRELL, O. Peter, PORTER, Roy: *Toleration in Enlightenment Europe*. In: *Toleration in Enlightenment Europe*, Cambridge: Cambridge University Press, 2000, s. 17. Dostupné na internetovej stránke: <http://catdir.loc.gov/catdir/samples/cam032/99022488.pdf>, [cit. dňa 5. 9. 2015].

³² HOLM, Edvard: *Danmark-Norges Historie fra den store nordiske Krigs Slutning til Rigernes Adskillelse*, bind IV, G. E. C. Gad, 1902, s. 26 - 27.

³³ Ilustrácia dekrétu je dostupná online:

https://da.wikipedia.org/wiki/Johann_Friedrich_Struensee#/media/File:Kongelig_act1.jpg [cit. dňa 7. 10. 2016].

³⁴ ENQUIST, *Návšteva osobného lekára*, s. 168.

³⁵ ENQUIST, *Návšteva osobného lekára*, s. 168.

lekár a učenec, čo sa však nevzťahovalo k jeho politickým ambíciám, preto po získaní politickej moci sa omnoho viac musel sústrediť na udržanie funkcie.³⁶

Históriu verne reflektuje film *Kráľovská aféra*. Na plátne je znázornený zlomový moment, kedy Struensee presvedčí kráľa k podpísaniu vopred skoncipovanej listiny, na základe ktorej získava politickú moc v kráľovstve a právo sám podpisovať dekréty. Vo filme dôjde k podpisu v kontexte s lekárovou snahou odbremeniť Kristiána od povinností, a týmto spôsobom pre neho získať viac voľného času, ktorý sa dá využiť na zábavu. Kráľ, sprvu zmätený, listinu napokon podpíše.³⁷

V rámci reformného hnutia došlo v prvom rade k administratívnej zmene. Bohatí vlastníci pôdy boli nahradení byrokratmi zo strednej vrstvy spoločnosti. Zároveň sa vláda samotná zmenila na kabinetné zriadenie, ktorému predsedal Struensee ako najvyššia autorita. Staré feudálne zriadenie bolo nahradené novým. Panovník alebo jeho priamy zástupca vďaka tomu stáli na čele štátu zbavení predchádzajúcich obmedzení. Nová vláda pozostávala z príslušníkov strednej triedy - politikov aj civilných úradníkov - pričom tradičná mocichtivá šľachta a najväčší vlastníci pôdy boli odsunutí na okraj. Paradoxne možno povedať, že prvým osvieteneckým panovníkom Dánskej monarchie bol nemecký doktor.³⁸

Zmena kráľovskej rady je doložená vo filmovej adaptácii, kde spočiatku kráľ vystupuje ako bábka z dôvodu jeho duševnej choroby a nerovnováhy, ale aj preto, aby si moc mohla prerozdeliť šľachta. Najvýraznejšími členmi vlády boli ministri Bernstorff a Guldberg, obaja hľadiaci na vlastný úžitok, kým Kristián, zvyknutý na rolu podriadeného, automaticky podpisuje predkladané listiny a jeho jeden chabý pokus o prejavenie autority³⁹ je potlačený už v zárodku.

V rámci uskutočnených zmien v administratíve prišiel rad aj na personálnu výmenu vysokopostavených úradníkov. Najdôležitejšie úrady boli na Struenseeho podnet obsadené jeho priateľmi a prívržencami, čo dokladá aj filmové spracovanie. Enevold Brandt získal funkciu dvorného maršala, Falkenskjold a gróf Rantzau prevzali vysoké úrady v armáde. Minister Bernstorff bol z vedúcej funkcie vo vláde odvolaný a *de facto* nahradený Struenseem.⁴⁰

Sám Enevold Brandt sa pokladal za umelca a bol známy svojou hrou na flaute, čo malo odraz vo filme. Ambicióznejšia stránka jeho charakteru bola naplnená, keď získal titul „maître de plaisir“, čo bola funkcia, ktorú by sme mohli voľne opísať ako ministerstvo pre kultúru a zábavu. K úlohám jeho povolania patrilo pozývanie francúzskych divadelných súborov, ale aj organizovanie zábav a maškarných bálů pre dvor.⁴¹ Zároveň sa stal hlavným garderobierom panovníka s právom byť oslovovaný titulom excelencia.

Tieto prvky jeho charakteru sú znázornené vo filme, kde pôsobí dojmom bezstarostného mladého muža, ambiciózneho, ale zároveň inteligentného, so zmyslom pre zábavu a kultúru. Zároveň je prezentovaný ako jeden z najbližších priateľov a podporovateľov doktora Struenseeho, s ktorým

³⁶ „It was undoubtedly an impolitic step in the King to create Doctor Struensee a Count of Denmark, the highest title of nobility in his kingdom; and after having made him their equal, to raise him above a competition, as his Prime Minister, with a power never delegated before to a Dane.” In: CAROLINE MATHILDE: *Mémoires of an Unfortunate Queen: Interspersed with Letters*. London : Pater-Noster-Row, 1776, s. 56. Dostupné na internetovej stránke: https://books.google.sk/books?id=apdcAAAACAAJ&pg=PA4&hl=sk&source=gbs_toc_r&cad=3#v=onepage&q=struensee&f=false, [cit. dňa 9. 9. 2015].

³⁷ Film *Kráľovská aféra* 1:18:42 - 1:21:22

³⁸ JESPERSEN, *History of Denmark*, kapitola: Struensee and enlightened absolutism.

³⁹ Film *Kráľovská aféra* 28:10 - 29:55

⁴⁰ THOMOVÁ, *Láska, moc a intrigy*, s. 158.

⁴¹ ENQUIST, *Návšteva osobného lekára*, s. 56-57.

napokon zdieľal jeho tragický osud. Taktiež bol jedným z tých, ktorí priamo poznali zákulisie manželského i mimomanželského života dánskej kráľovnej.

Na druhej strane, v memoároch kráľovnej Karolíny Matildy sa ako jedna z najväčších chýb Johanna Friedricha Struenseeho uvádza jeho odporúčanie ďalšieho cudzinca do priazne ich veličenstiev. Menovaným cudzincom mal byť už spomínaný gróf Brandt. Je opisovaný ako „*povrchný dvoran, márnivý, zhýralý, bezohľadný, bez akýchkoľvek morálnych a náboženských princípov*“.⁴² Práve pohrdanie a netaktnosť v otázkach náboženstva mu spôsobila nemalé problémy s cirkevným klérom, menovite jeho negatívne vyjadrenia na adresu Martina Luthera. Vďaka tomuto postoju bol v tragickom závere svojej krátkej kariéry prehlásený za ateistu a verného Struenseeho podporovateľa.

Výrazným krokom, ktorý odštartoval kolotoč reforiem, bolo zrušenie cenzúry tlače a zavedenie slobody prejavu. To sa prejavilo v rýchlom náraste množstva pamfletov, často hanlivých, najmä v otázke náboženstva. Pamflety vyjadrovali negatívny postoj voči predstaviteľom luteránskej cirkvi.⁴³ Sloboda prejavu sa negatívne odrazila aj voči Struenseemu, následkom čoho bola o rok neskôr obmedzená na „slobodu podmienenú osobnou zodpovednosťou.“⁴⁴

K ďalším významným reformám, ktoré sa v rozmedzí rokov 1770-1772 zaviedli, patria zrušenie tortúry, finančná reforma, zníženie ciel, zrušenie obchodných privilégií a podpora sedliackeho stavu.⁴⁵ V rámci reformy hospodárskeho systému boli pevne stanovené takzvané robotné dni, čiže počet dní, ktoré museli poddaní odpracovať, a tiež ich charakter, a to nasledovne: sedliak na bežnom statku mal ročne odpracovať 48 dní so záprahom a 96 dní pešo alebo 3 dni v týždni. Zároveň bolo uzákonené (len v oblasti hospodárstva v rozmedzí rokov 1767 - 1773), že sedliak sa môže z robotných povinností vykúpiť a stať sa slobodným.⁴⁶

Prehľadný výpis Struenseeho reforiem uvádza aj Gerhard Kay Birkner vo svojom diele.⁴⁷ Medzi ním uvádzané reformy patria: zrušenie nevoľníctva, cenzúry v tlači, zrušenie uprednostňovania šľachty pri dosadzovaní na miesta v štátnych úradoch, zrušenie šľachtických privilégií, „nezaslúžených“ apanáží šľachty, zrušenie pravidiel etikety na kráľovskom dvore, zrušenie štátnej podpory pre neproduktívne manufaktúry, zrušenie niektorých sviatkov/voľných dní, zdanenie hazardných hier a drahých koní pre získanie prostriedkov na podporu nechcených detí (najdúchov), zákaz predaja otrokov v dánskych kolóniách, odmeňovanie feudálnymi titulmi len za reálne zásluhy, reforma trestov pri preberaní úplatkov, reorganizácia a redukcia armády, pridelenie pôdy chudobným roľníkom, reforma školstva a reforma štátnej zdravotnej starostlivosti a ďalšie.

Obdobie zmien a zavádzania reforiem patrí k vrcholnému obdobiu v Dánsku, kedy sa severská monarchia výrazným spôsobom pohla smerom vpred a bola modernizovaná. Počas tzv. Struenseeho éry bolo vydaných niekoľko stoviek nariadení.

Film *Kráľovská aféra* toto obdobie len stručne predstavuje v krátkom časovom rozsahu, je skôr prerozprávane než odohrané na plátne. Kráľovná Karolína Matilda v liste svojim deťom - korunnému

⁴² „*This was Count Brandt, a shallow courtier, vain, dissolute, thoughtless, void of all principles of religion and morality.*“ In: CAROLINE MATHILDE: *Mémoires...* s. 57-58.

⁴³ GRELL, PORTER, *Toleration in Enlightenment Europe*, s. 17.

⁴⁴ BUSCK, POULSEN, *Dějiny Dánska*, s. 148.

⁴⁵ IM HOFF, Ulrich: *Evropa a osvícenství*. Praha : Lidové noviny, 2001, s. 227.

⁴⁶ BUSCK, POULSEN, *Dějiny Dánska*, s. 140.

⁴⁷ BIRKNER, Gerhard Kay: *Ein Mann von feuer und talenten. Leben und werk von Carl Fridrich Cramer*. Göttingen : Wallstein Verlag, 2005, s. 285. Dostupné na internetovej stránke: <https://books.google.de/books?id=xHlwjhh05A4C&pg=PA286&hl=sk#v=onepage&q=Struensee&f=false>, [cit. dňa 7. 9. 2015].

princovi Frederikovi a princeznej Lujze Auguste⁴⁸ - vykresľuje toto obdobie v pozitívach. Spomína krúžok voľnomyšlienkarov/osvietencov na dvore, ktorý neskôr prerástol do samostatného kabinetu. Vo filme je taktiež venovaných niekoľko minút aj snahe kráľovnej o presadenie reformy zdravotníctva, konkrétne o zavedenie povinnej vakcinácie proti kiahňam, ktorá sa však vo filmovej adaptácii odohrala ešte pred vládou doktora Struenseeho, a teda bola neúspešná.

Struenseeho éra bola krátkym obdobím, ktorého rámec vo filmovej adaptácii vytvára ples, stojaci sa na začiatku aj konci politickej kariéry Johanna Friedricha Struenseeho, ako aj na začiatku a konci vzťahu s Karolínou Matildou. Tento rámec je zrkadlom skutočných historických momentov.

Maškarný ples, po ktorom nasledovalo zatknutie kráľovnej, Struenseeho aj Brandta sa konal 16. januára 1772. John Brown ho v diele *Memoirs of the Courts of Sweden and Denmark* opisuje nasledovne: „Matilda, nádherne oblečená a plná nadšenia, tancovala s grófom Struenseem a tiež s princom Frederikom, a konverzovala s jeho zradnou matkou, ktorá pôsobila omnoho pozornejšie a príjemnejšie než obyčajne.“⁴⁹ K zatknutiu došlo neskôr v ten večer, respektíve na druhý deň, 17. januára 1772, v skorých ranných hodinách – okolo druhej hodiny ráno.

Uvedený program zavedených reforiem, hoci v súlade s osvieteneckou filozofiou, v skutočnosti reflektoval len vôľu malej nemeckej skupiny a čoskoro vyvolal opozíciu tvorenú aristokraciou a cirkvou za podpory zvyšku kráľovskej rodiny, ku ktorej patrila kráľovná vdova Juliána Mária a jej syn, dedičný princ Frederik.⁵⁰

Politická kariéra Johanna Friedricha Struenseeho bola fenomenálna. Ovplyvnil život miliónov ľudí a snažil sa priviesť Dánsko k osvietenstvu, ale severská monarchia nebola na tieto radikálne zmeny pripravená. Jeho politická kariéra bola rovnako rýchla ako jeho pád.

Zatykač na grófa Brandta bol vydaný dňa 25. apríla 1772 v Christiansburgu a podpísaný kráľom Kristiánom - s jeho vlastným dodatkom, v ktorom súhlasil s uvedeným znením, doloženým k dátumu 27. apríl 1772 - a deviatimi šľachticmi, medzi ktorými bol aj O. H. Guldberg. Podľa rozsudku stratil svoju časť, život aj majetok. Bol mu odňatý titul grófa a rovnako aj všetky ďalšie funkcie. Jeho erb mal byť zlomený katom pri poprave a následne mu mala byť odťatá pravá ruka aj hlava. Jeho telo malo byť podľa príkazu rozštvrtené a pozostatky zavesené na koleso. Ruka a hlava mali byť nabodnuté na kôl.⁵¹

Poprava kráľovho osobného lekára, ministra a v istých aspektoch nepochybne aj priateľa sa konala dňa 28. apríla 1772 a predstavovala stredoveký príklad smrti za velezradu, ktorý sa celkom

⁴⁸ Lujza Augusta je všeobecne považovaná za dieťa Karolíny Matildy a dr. Struenseeho a takto sú ich rodinné vzťahy znázornené aj vo filme. Podľa zákona sa však otcovstvo pripisuje kráľovi Kristiánovi VII., ktorý malú princeznú uznal ako svojho legitímneho potomka a tak je to uvedené aj v dokumente o rozvode kráľovského páru. Genetické otcovstvo Lujzy Augusty však nebolo a pravdepodobne ani nikdy nebude úplne verne dokázané. Viac informácií dostupných na internetovej stránke: <http://www.wargs.com/royal/struensee.html>, [cit. dňa 9. 9. 2015].

⁴⁹ „Matilda, magnificently dressed, and full of spirits, danced with Count Struensee, also with Prince Frederick, and conversed with his treacherous, black-hearted mother, who seemed more than usually civil and attentive.” In: BROWN, John: *Memoirs of the Courts of Sweden and Denmark*. S. 141-142. Dostupné na internetovej stránke: <https://books.google.sk/books?id=TTR2QIMHw8C&pg=PA253&lpg=PA253&dq=memoirs+of+the+courts+of+sweden+and+denmark&source=bl&ots=QmMwl6Z3rC&sig=PVsjrseCBnJUScJmDZJbrSdgWMc&hl=en&sa=X&ved=0CDAQ6AEwA2oVChMILZGo6NP0xwIVQtaCh26tggt#v=onepage&q&f=false> [cit. dňa 13. 9. 2015].

⁵⁰ DELON, *Encyclopedia of the Enlightenment*, s. 372.

⁵¹ HEE, D.: *The history of Count Enevold Brandt, during the time of his imprisonment until his death*. In: MUNTER, D.: *A Faithful Narrative of the Conversion and Death of Count Struensee, Late Prime Minister in Denmark*. London : Covent-Garden, 1773, s. 307-308. Dostupné na internetovej stránke: https://books.google.sk/books?hl=sk&lr=&id=S49aAAAAcAAJ&oi=fnd&pg=PA1&dq=johann+friedrich+struensee&ots=I_owwaqAr4&sig=clfle_Ak7ndrC-nwW6AcsttY9xk#v=onepage&q=If%20Johann%20Friedrich%20Struensee&f=false [cit. dňa 13. 9. 2015]

vymykal osvietenému 18. storočiu. Bola takmer totožná s popravou kniežaťa Brandta, hoci k Struenseeho zločinom bol prirátaný aj pomer s kráľovnou. Grófov erb bol zlomený na polovicu a kat mu odťal pravú ruku a hlavu. Následne bolo už mŕtve telo zbavené pohlavia - ako trest za dokázanú neveru - a boli mu vytrhnuté vnútorné orgány. Zohavené pozostatky kedysi najmocnejšieho muža v krajine boli potom rozštvrtené a spolu s telom kniežaťa Brandta boli odvezené na šibeničnú horu, kde ich pripevnili na kolesá, hlavy nabodli na koly a nechali ich rozostavené ľuďom na výstrahu.⁵²

V tomto bode sa filmové zobrazenie rozchádza s historickými udalosťami. Film znázorňuje popravu ako „obyčajné“ sťatie, čo môže byť spôsobené snahou neznásobovať drastickosť vo filme, ktorý je primárne chápaný ako romantický.

Autor spomienok na grófa Struenseeho, doktor Munter, o ňom v závere svojho diela napísal: „*Ak by si Johann Friedrich Struensee zachoval svoju predchádzajúcu slávu a úspech a umrel prirodzenou smrťou, mohol by byť vnímaný ako veľký a osvietený muž ešte niekoľko storočí, aj keby bol vo svojej podstate najväčším darebákom. Svet ho však videl umrieť ako zločinca...*“⁵³

Záver

Reformy Johanna Friedricha Struenseeho priviedli Dánsko na cestu modernizácie a osvietenstva. Bol to reformátor, liberál a voľnomyšlienkar, ktorý videl úpadok a zaostalosť monarchie a pokúšal sa o nápravu. Napriek tomu Dánsko nebolo na tento krok pripravené a kontroverznosť, s akou Struensee dosiahol svoju politickú kariéru, mu nepridalo na popularite medzi obyvateľstvom ani šľachtou.

Psychicky labilný Kristián VII. bol vnímaný ako bábka v rukách nemeckého lekára, ktorého vzťah s mladou kráľovnou Karolínou Matildou bol verejným tajomstvom. Reformy v oblasti hospodárstva, zdravotníctva, školstva či armády boli zamerané na zlepšenie a zefektívnenie spoločnosti aj ekonomickej situácie krajiny. V závere neukončená snaha o odstránenie nevoľníctva, ktoré bolo vnímané najnegatívnejšie, by rapidne posunula severskú krajinu medzi vzorové reformné krajiny osvieteného 18. storočia.

Takzvaná „Struenseeho éra“ vniesla do absolutistickej monarchie nádej na lepšiu budúcnosť, slobodu prejavu, prosperitu a všeobecný progres. Jej trvanie bolo napriek tomu krátke a obdobie, ktoré nasledovalo potom, sa stalo príkladom konzervativizmu pod vedením nového predsedu kráľovského kabinetu O. H. Guldberga. Niektoré zo Struenseeho reforiem boli opäť zavedené až v neskoršom období okolo roku 1780.⁵⁴

Filmová adaptácia Nikolaja Arcela z roku 2012 je hodnoverným obrazom skutočných historických udalostí. Odchýlky od skutočnosti sú len nepatrné. Všetky dôležité momenty - politické aj osobné - sú doložiteľné historickými prameňmi aj odbornou literatúrou.

Cieľom príspevku bolo objasniť začiatky osvietenskej éry, jej pozadie a hlavných predstaviteľov, napriek tomu, že problematika je omnoho obsiahlejšia, než dovoľuje rozsah prítomného príspevku. Tematika dejín Dánskeho kráľovstva v 18. storočí však predstavuje potenciál na ďalšie spracovanie, pretože ide o veľmi zaujímavý úsek histórie, ktorý je takmer neznámy slovenskému čitateľovi, a to aj napriek dostatočnému množstvu literatúry a prameňov. (Recenzent: Mgr. Patrik Kunec, PhD.)

⁵² THOMOVÁ, *Láska, moc a intrigy*, s. 174.

⁵³ „*If Count Struensee had remained in his former prosperity and died a natural death, he might have been called a great and enlightened man, through all ages even if he had been at the bottom the greatest villain.*” In: MUNTER, *A Faithful Narrative...*, s. 193.

⁵⁴ DELON, *Encyclopedia of Enlightenment*, s. 372.

PERZEKÚCIE RUSÍNŮV V HABSBURSKÉJ MONARCHII OD RAKÚSKO-UHORSKÉHO VYROVNANIA AŽ PO PRVÉ ROKY VEĽKEJ VOJNY

Matúš Burda

Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave

Uhorské kráľovstvo, či už existujúce ako samostatný celok alebo pod vládou Habsburgovcov, bolo označované za mnohonárodnostný štátny útvar, čo malo počas celého tisícročia trvania ríše pozitívne aj negatívne aspekty. Prvé desaťročia Uhorského kráľovstva sa nesú v znamení konštituovania moci panovníka a vytvárania priestoru v strede Európy. Národnostná politika nebola v období stredoveku taká dôležitá ako v neskorších obdobiach, za čo čiastočne môže rozvoj miest, nárast inteligencie, reformácia, prenikanie myšlienok z vyspelých krajín západu či renesančného Talianska, alebo vojenská expanzia Osmanskej ríše od polovice 15. storočia do Európy. Tieto udalosti zasiahli Uhorsko na prelome stredoveku a novoveku, čo však obyčajný sedliak vzdialený od vyspelých miest nepostrehol okamžite a taktiež nechápal pojem národnosť ako príslušnosť k určitej etnicite. Pre poddaných, ktorí dominovali v uhorskej spoločnosti, bola dôležitá príslušnosť k spoločenskému statusu, miestu bydliska a zemepánovi. Až obdobie novoveku, hlavne jeho posledná fáza tzv. dlhé 19. stor., prináša národnoemancipačný zápas v heterogénnych krajinách medzi ktoré patrilo aj Uhorské kráľovstvo.¹

Rusínske obrodenie² prebiehalo v závere 18. storočia a najmä v tom nasledujúcom 19. storočí. Avšak rusínski buditelia neboli vôbec pripravení na možnosť presadenia svojich národnostných, kultúrnych či vzdelávacích požiadaviek či už na sneme alebo priamo u cisára. Počiatky národno-buditeľského procesu Rusínov môžeme datovať do 80. rokov 18. storočia. Prirodzeným centrom rusínskych aktivít boli územia spravované Mukačevským gréckokatolíckym biskupstvom a Prešovským gréckokatolíckym biskupstvom. Na základe toho môžeme vidieť, že rusínska inteligencia pozostávala z gréckokatolíckeho duchovenstva, pričom absentovali rusínski národovci z iných vedných odborov ako tomu bolo v porovnaní so slovenskými obrodencami. Boli to najmä gréckokatolícki biskupi, Andrej Bačinský a Gregor Tarkovič, snažiaci sa o pozdvihnutie povedomia u Rusínov, ale s tým, že gréckokatolícka cirkev si udrží svoje výsostné postavenie ako hlavná inštitúcia buditeľstva. Aj preto prvé diela boli adresované skôr vzdelaným ľuďom v politických či šľachtických kruhoch, pretože boli písané pre Rusnákov³ v im nezrozumiteľnej latinčine. Ani najvýznamnejšie dielo prvej fázy rusínskej snahy o získanie vlastných národnostných, kultúrnych a spoločenských práv *Carpato-Ruthenorum in Hungaria Sacra et Civits* od Michala Lučkaja nemalo v spoločnosti veľký ohlas a dokonca nezískal dostatok prostriedkov na jeho publikovanie. Prvá generácia rusínskych buditeľov nebola úspešná, a to z viacerých dôvodov. Nízka úroveň vzdelanosti,

¹ MRVA, Ivan - SEGEŠ, Vladimír. *Dejiny Uhorska a Slováci*. Bratislava : PERFEKT, 2012. s. 13-261 ISBN 978-80-8046-586-5.

² V rusínskej a ukrajinskej spoločnosti sa namiesto termínu obrodenie používa pojem buditeľstvo.

³ Iný výraz pre pomenovanie Rusína.

úzky kruh inteligencie či chýbajúci vplyv z prostredia mimo gréckokatolíckej cirkvi boli príčinou neúspechu prvej fázy, ktorá stagnovala až do vypuknutia revolúcie v Uhorsku.⁴

Až druhá fáza priniesla pozitívne vyústenie národno-emancipačného procesu. Bolo to spôsobené vypuknutím revolúcie v Uhorsku a okrem Rusínov simultánne otvorene vystúpili so svojimi požiadavkami aj ostatné slovanské národnosti v Rakúskom cisárstve. Oproti vyššie spomínanému prvému obdobiu sa rozšírili rady rusínskych buditeľov nielen o duchovenstvo, ale aj o básnikov, politikov a učiteľov. Medzi najvýznamnejšie osobnosti spomínaného obdobia patrili prešovský biskup Jozef Gaganec, poslanec uhorského parlamentu Adolf Dobriansky, gréckokatolícky kňaz Alexander Duchnovič a básnik a zároveň aj gréckokatolícky kňaz Alexander Pavlovič. Práve Adolf Dobriansky bol na čele delegácie, ktorá odovzdala v októbri v roku 1849 11-bodové memorandum *Pamjatnyk Rusynov uhorských*. Odkaz memoranda bol zreteľný. Poukázal na oddanosť Rusínov cisárovi Františkovi Jozefovi a celej monarchii. Výrazný posun nastal aj v literárnej činnosti. Vďaka Alexandrovi Duchnovičovi sa v Prešove, kde pôsobil ako kanonik, podarilo založiť v roku 1850 prvý literárny spolok zastrešujúci Rusínov – *Literarnoje zavedenije Prjaševskoje*. Spolok vydával rusínske kalendáre, almanach, bohoslužobné knihy či zbierky piesní. Okrem toho sa snažil vytvoriť čo najvhodnejšie podmienky pre založenie múzea a ďalších kultúrno-spoločenských inštitúcií. Spolok oficiálne zanikol v roku 1853, ale na jeho činnosť plynule nadviazal od roku 1862 ďalší, a to *Obščestvo sv. Joanna Krestytela*.⁵

Adolf Ivanovič Dobriansky

Za poslednú etapu buditeľstva rusínskeho národa môžeme považovať obdobie od rakúsko-uhorského vyrovnania až po koniec Veľkej vojny. Po aktívnej činnosti a rozvoji národného povedomia prichádza práve v posledných rokoch 19. storočia rapídny úpadok, čo bolo spôsobené maďarskou majoritou. Ani Prešov, ako centrum rusínskej obrody, sa neudržalo a väčšina buditeľov sa presťahovalo do Užhorodu, kde sa začali vydávať prvé rusínske noviny *Svit* a časopisy *Lystok* a *Karpat*. O rozvoj rusínskeho jazyka v písanej či hovorenej forme sa staral novozaložený rusínsky *Spolok Sv. Vasilija Veľkého* v Užhorode. Špecifickým fenoménom druhej polovice 19. storočia bolo vysťahovalectvo do vyspelejších častí Uhorska, čím vznikali aj nové centrá rusínskej obrody, napríklad v Budapešti, alebo do zahraničia.⁶ Z hospodárskej stránky môžeme sťahovanie Rusínov za prácou vnímať pozitívne, pretože množstvo z nich posielalo zarobené peniaze do svojho rodiska, ale z toho sociálneho či demografického sa rusínske obce a regióny postupne vyľudňovali.⁷ Veľká vojna zasiahla územie obývané Rusínmi najmä v prvých dvoch rokoch globálneho konfliktu. Boje medzi rakúsko-uhorskou a cárskou armádou prebiehali v Haliči a množstvo Rusínov muselo narukovať do oboch armád, keďže rusínske etnikum žilo na pohraničí dvoch súperiacich krajín. Obdobie rokov 1914 až 1918 prinieslo snahy rusínskej inteligencie snažiacej sa napojiť na zahraničný odboj

⁴ DANILÁK, Michal: Rusínske národné obrozenie. In: *Rusíni – história, súčasnosť a perspektívy*. Prešov : Združenie inteligencie Rusínov Slovenska, 2006, s. 15 – 20.

⁵ LIŠKA, Anton: Boj Rusínov za národné obrozenie. <http://historyweb.dennikn.sk/>, 2016, [cit. 28.09. 2016] : http://historyweb.dennikn.sk/clanky/detail/boj-rusinov-za-narodne-obrozenie#V-t_i_CLS01

⁶ Od roku 1867 až do konca 1. svetovej vojny sa z územia Rakúsko-Uhorska vysťahovalo približne 150 000 Rusínov.

⁷ KOVÁČ, Dušan a kol.: *Slovensko v 20. storočí. Na začiatku storočia 1901-1914*. Bratislava : VEDA, 2004, s. 70-74 ISBN 80-224-0776-3.

Ref. 5

o presadenie vlastných požiadaviek, ktoré sa stávali realitou po uzavretí separátneho mieru v Brest-Litovsku, čo znamenalo definitívne vyradenie Cárského impéria z vojny. Následne po kapitulácii Nemeckého cisárstva v novembri 1918 sa Rusnáci začlenili do nových štátnych útvarov, ktoré im garantovali isté politické, kultúrne, spoločenské a vzdelávacie slobody.⁸

Demografické údaje a postavenie Rusínov v 19. storočí

Je veľmi ťažké rekonštruovať demografický a etnický vývoj stredovekého či včasnónovovekého Uhorska, keďže prvé oficiálne sčítania sa realizujú až v období osvietenstva. Samozrejme, máme určité indície a náznaky o pohybe etník vďaka stredovekým kronikárom, oficiálnym úradným a súdnym zápisom či cirkevným záznamom. Až druhá polovica 18. stor. nám podáva základné odpovede o zložení spoločnosti, pričom celá krajina zahrňovala 11 hlavných národností.⁹ Prvý ucelený údaj z Uhorska máme z roku 1785 až 1787, aj to na základe sčítania ľudu v Rakúskom cisárstve, kde samozrejme dominovalo maďarské etnikum, ku ktorému sa z približne 8 003 000 obyvateľov prihlásilo 37,7%. Až 15,6% bolo podľa tohto sčítania slovenskej národnosti. Tu musíme pripomenúť fakt, že od tohto sčítania počet Slovákov začína postupne klesať, čo môžeme sledovať až do vypuknutia Veľkej vojny. Z veľkej časti to môžeme pripísať maďarizačnej politike, ktorá vedome ovplyvňovala štatistiky. Oveľa viac nás zaujíma dielo Eleka Fényesa *Statistik des Königreiches Ungarn* (1843-1844), kde sa stretávame s percentuálnym vyjadrením rusínskeho etnika (4,7%). Relatívne pokojné obdobie 30. rokov, keď táto štatistika vznikala, umožnilo nárast obyvateľstva na 10 677 859. Keď sa zameriame iba na rusínske etnikum, pretože táto štúdia sa bude venovať práve tejto minorite, aj počet Rusínov, podobne ako Slovákov, mal klesajúcu tendenciu. Rakúske sčítanie ľudu z prelomu rokov 1850 a 1851 uvádza v krajine 3,6% Rusínov žijúcich prevažne v menej vyspelých severovýchodných župách Uhorska. O 6 rokov neskôr ich počet klesol o 0,3%. Od roku 1880 čelní politickí predstavitelia iniciovali pravidelné sčítavanie obyvateľstva, pričom počet rusínskej minority sa od spomínaného roku do roku 1910 takmer nezmenil a počet Rusnákov¹⁰ dosahoval čísla okolo 2,5% až 2,6%, čo pri pozitívnej demografickej krivke znamenalo stagnáciu nielen tohto rozmeru, ale do určitej miery s postupujúcou maďarizáciou aj útlak a utlmenie ich politickej a kultúrnej činnosti.¹¹

To, že Rakúske cisárstvo, či neskôr po vyrovnaní Rakúsko-Uhorsko, disponovalo na svojom území množstvom národností, ktoré sa medzi sebou diferencovali nielen na základe jazyka, ale aj konfesie, zvykov, tradícií či názorov malo vplyv na dianie v dunajskej monarchii. Heterogénnosť by nebola až takým problémom, ak by sa majority, čiže rakúski Nemci a Maďari, nesnažili podmaniť si ostatné, väčšinou slovanské národy, a nevyužívali ich len na udržiavanie hospodárskeho chodu krajiny. Práve Slovania cítili od konca 18. storočia veľkú krivdu, pretože ich politické, kultúrne či

⁸ HORVÁTH, Jakub: *Posledná vojna rakúsko-uhorskej monarchie*. Banská Bystrica: Jakub Horváth, 2008, s. 54-68 ISBN 978-80-970040-6-4.

⁹ Tento údaj zahŕňa obdobie od roku 1867 až po koniec Habsburskej monarchie v roku 1918, čiže v čase Rakúsko-Uhorska. Avšak môžeme ho generalizovať na novovekú uhorskú spoločnosť, pretože ani jedna časť monarchie nebola heterogénna.

JUNG, Peter. *The Austro-Hungarian Forces in the World War (1)*. Oxford : Osprey Publishing, 2003. 48 s. ISBN 1-84176-594-5.

¹⁰ Iné pomenovanie pre Rusínov.

¹¹ MESÁROŠ, Július: *Zložitá hľadanie pravdy o slovenských dejinách*. Bratislava : Veda, 2004, s. 414 – 487. ISBN 80-224-0808-5

spoločenské aspirácie neboli splnené.¹² Snaha o národnostnú emancipáciu podmienili aj udalosti v Európe, kde vznikali rôzne študentské organizácie na podporu vlasteneckého povedomia. Ako príklad môžeme uviesť nemecké mládežnícke spolky či talianske revolučné spolky.¹³ Aj u nás sa slovenská inteligencia snažila o podobné združenia a zhromaždila sa najprv okolo Antona Bernoláka a neskôr okolo Ľudovíta Štúra.¹⁴ Rusínski predstavitelia sa snažili o podobné aktivity na severovýchode Uhorska, najmä v súčasnom Prešovskom kraji. Na čelo rusínskeho obrodzenia sa postavil Adolf Dobriansky aktivizujúci sa od konca revolúcie. Podarilo sa mu síce získať podporu z Viedne priamo od cisára, ale nedokázal zjednotiť dva znepriatelené tábory na domácej scéne : proti sebe stáli biskup Bazil Popovič, predstavujúci užhorodský okruh, a promaďarsky orientovaný prešovský biskup Jozef Gaganec. Najväčší vplyv na rusínske etnikum mal prešovský kanonik Alexander Duchnovič symbolicky označovaný za buditeľa Rusínov. Jozef Gaganec a Alexander Duchnovič sa snažili vytvoriť vhodné podmienky na vytvorenie rusínskeho vojvodstva, čo mienili presadiť na uhorskom sneme, do ktorého boli zvolení v roku 1861. Ich návrh bol poburujúci a boli zatlačení do úzadia, a taktiež prišli o mandát poslanca uhorského snemu. Po tomto kroku sa rozhodol Dobriansky orientovať svoju činnosť na osvetu a vzdelávanie Rusínov, čo však nezískalo pozitívnu odozvu u gréckokatolíckej cirkvi či už v Prešove, alebo Užhorode.¹⁵

Perzekúcie a súdy Rusínov v 2. polovici 19. storočia

Druhá polovica 19. stor. uhorských dejín je spätá s maďarskými snahami vytvoriť jeden dominantný politický národ, národ maďarský. Po rakúsko-uhorskom vyrovnaní aj Rusíni pocítili zostrenú maďarskú politiku orientovanú na násilnú asimiláciu všetkých minorít s tou dominantnou. Na prvom uhorskom sneme po vyrovnaní bol schválený kontroverzný národnostný zákon č. XLIV, ktorý mal podľa samotného znenia zrovnoprávniť všetky národnosti v Uhorsku, čo však nebolo až také jasné, keďže spomínané zákonné nariadenie nezaručovalo kolektívne práva pre nemaďarské národnosti, a taktiež neurčoval ani žiadne sankcie v prípade nedodržiavania noriem. Maďarskí politici si vykladali tento zákon zo svojho uhla pohľadu, čiže rovnoprávnymi národnosťami sú len Maďari a asimilovaní Maďari.¹⁶ Taktiež môžeme povedať, že v polstoročí pred prvou svetovou vojnou monarchia nemusela vytiahnuť so svojou armádou na bojisko a mohla sa plne koncentrovať na vnútornú politiku. V spojeneckom pakte, najprv známom ako Dvojspolok a následne, po pridaní sa Talianskeho kráľovstva, hovoríme o Trojspolku, bolo Rakúsko-Uhorsko pod silným vplyvom Otto von Bismarcka a muselo sa prispôbovať veľkým plánom svojho nemeckého spojenca, z čoho chcelo vyťažiť aj Uhorsko, snažiace sa uchopiť pozície na Balkáne.¹⁷

Obyčajní Rusíni žijúci na území Haliče a v Uhorsku nevnímali tieto politické hry a sústredili sa na svoju vlastnú obživu, pretože ako je všeobecne známe, práve v posledných dekádach 19. stor. a potom aj na začiatku 20. stor. množstvo Slovákov, a medzi nimi aj početné skupiny Rusnákov,

¹² KÓNYA, Peter a kol.: *Dejiny Uhorska*. Prešov : Citadella, 2014, s. 600-628. ISBN 978-80-86928-59-9.

¹³ RAPPORT, Michael: *Evropa devatenástého století*. Praha : Vyšehrad, 2005, s. 184 – 207 ISBN 978-80-7429-061-9.

¹⁴ MRVA - SEGEŠ, ref. 1, s. 223-261.

¹⁵ MRVA, Ivan: *Slovensko a Slováci v 2. polovici 19. storočia*. Bratislava : PERFEKT, 2010. s. 101-114 ISBN 978-80-8046-458-5.

¹⁶ BURDA, Matúš: *Prenasledovanie Rusínov od roku 1867 až do konca 1. svetovej vojny očami Jaroslava Kmicikievič*. (práca ŠVOČ), UCM Trnava, 2016 (odborný konzultant PhDr. Peter Sokolovič, Phd.)

¹⁷ SEGEŠ, Vladimír a kol.: *Vojenské dejiny Slovenska a Slovákov*. Praha : Ottovo nakladatelství, 2015, s.180-219. ISBN 978-80-7451-649-2.

odchádzali za prácou do zahraničia, najmä do USA.¹⁸ Tu vydávali vlastné noviny a podporovali tých, ktorí ostali doma, aby sa nebáli postaviť sa za vlastné práva.¹⁹ Práve v tomto posmeľovaní videli čelní maďarskí politici zárodok budúcich problémov a možných vzbúr, a tak sa náčelník generálneho štábu Conrad von Hötzendorf rozhodol sledovať pohraničné oblasti monarchie, čiže oblasti obývané rusínskym obyvateľstvom. Keďže sa na prelome storočí objavovali rusofilské myšlienky, najmä u kňazov, myšlienka na pomoc Ruska, ako tomu bolo počas revolučných rokov, sa nedala vylúčiť. Conradove obavy boli oprávnené, lebo reálne sa vytvárali menšie proruské špiónažne organizácie v pohraničných oblastiach, ktoré mali zisťovať lokalizáciu pohraničnej stráže či vojska, dôležité strategické úseky ako mosty či tunely.²⁰

Spočiatku sa do pozornosti úradov dostávali rusínski politici a duchovenstvo. Prvým a snáď najznámejším politickým súdom sa stal ten s Oľgou Grabar Dobrianskou, dcérou politicky činného Rusína Adolfa Dobrianskeho, konanom v Lvove v dňoch od 12. júna do 29. júla 1882. Uhorskými politickými úradmi bola označená za rusofilku a sledovali ju v rodnom sídle Dobrianskych v Čertižnom. Aj napriek prísnej kontrole sa jej podarilo odvieť deti do Ruska za manželom, ktorý sa taktiež stal nepohodlným pre jeho politickú činnosť v uhorskom sneme. Avšak nič jej nebránilo v ďalšej prorúskej agitácii, čo sa samozrejme nepozdávala žandárom a uhorským politikom na čele s ministerským predsedom Kalmánom Tiszom, ktorý na ňu a jeho otca vydal zatykač. Tento súdny proces sa stal asi tým najsledovanejším v danej dobe, pretože súdnictvo bolo v rukách Maďarov a celá Európa mohla vidieť ich tendenčnosť a nespravodlivosť. Celá záležitosť skončila nakoniec obrovským fiaskom a Oľga sa nadobro rozhodla opustiť územie Uhorska podobne ako jej otec, aby svojou činnosťou nevyprovokovala uhorské súdy k hľadaniu ďalších, možno aj vymyslených dôkazov jej protimaďarskej činnosti. V Rusku mala jej rodina väčší priestor na realizáciu. Oľgin syn sa stal významným maliarom, ktorý napísal prvé ucelené dejiny ruského umenia.²¹

Dynamicky rozvíjajúca sa spoločnosť v mestách podnietila aj mladú generáciu Rusínov k uvažovaniu nad celkovým postavením v spoločnosti. Ak chceli dosiahnuť významné posty v štátnej či cirkevnej správe, museli sa podriaďovať majorite. Na prahu nového storočia nemali Rusíni žiadneho zástupcu na sneme, čo sa snažila využiť vláda ale aj opozícia. Keďže vzdelanostná úroveň tejto minority bola na nízkej úrovni, mohli to dosiahnuť len prostredníctvom cirkvi. V tej dobe stáli však na jej čele promaďarskí biskupi ako Štefan Novák snažiaci sa sledovať spolu s policajnými orgánmi hnutia podporujúce prechod gréckokatolíckych veriacich na pravoslávie.²²

V 19. stor. sa okrem vyššie spomínaného prípadu konali viaceré súdne procesy, ale nemali nijaký veľký dopad a zostali mimo pozornosti novín či spoločnosti. Avšak s narastajúcou aktivitou pravoslávnych kňazov snažiacich sa o masové konvertovanie Rusínov sa dvihla aj vlna nevôle

¹⁸Je veľmi komplikované určiť presné čísla Rusínov v USA, Kanade či Argentíne, pretože väčšina z nich odišla neoficiálnou cestou. Profesor Ivan Pop odhaduje, že v poslednom decéniu opustilo svoje domovy až 150 000 Rusnákov.

¹⁹NEZNÁMY, Chronológia histórie a kultúry Rusínov (PDF dokument). Získané z <http://www.rusyn.sk/data/files/13.pdf>

²⁰DORNIK, Wolfram. Conrad von Hötzendorf and the "Smoking Gun": A Biographical Examination of Responsibility and Traditions of Violence against Civilians in the Habsburg Army. In BISCHOF, Günter – KARLHOFER, Ferdinand (ed.) 1914 : *Austria-Hungary, the Origins, and the First Year of World War I*. Innsbruck : Innsbruck University Press, 2014, s. 55-77. ISBN 9783902936356.

²¹POP, Ivan: Osobnosti našich dejín – GRABAR Emmanuil a GRABAR (Dobrianská) Olga. www.rusyn.sk, 2015, [cit. 15.08. 2016]. Dostupné na webovej stránke : <http://www.rusyn.sk/ivan-pop-osobnosti-nasich-dejin-grabar-emmanuil-a-grabar-dobrianska-olga/>

²²SZABÓ, Viktor: Obyvatelia Zemplína vo Veľkej vojne 1914-1918 na stránkach regionálnej dobovej tlače. In. *Prvá svetová vojna a východné Slovensko*. Klub vojenskej histórie Beskydy, 2014. ISBN 978-80-971858-5-5. str. 15.

v politických kruhoch monarchie. Totiž moskovský patriarcha ako najvyššia inštancia pravoslávnej cirkvi by tak mohol vedome ovplyvňovať veriacich na území svojho protivníka vo veľmocenskej politike, keďže na začiatku 20. stor. bola Európa bipolárna. Na jednej strane stáli Centrálne, alebo inak Ústredné mocnosti a na tej druhej zase operovala Dohoda. Ani rakúska vláda ovládajúca oblasť Haliče a ani uhorská vláda, ktorá kontrolovala situáciu v severovýchodných župách susediacich s Ruskom, nemala záujem strpieť na svojom území agitujúcich pravoslávnych kňazov. Preto sa v rokoch 1904 až 1906 začali veľké súdne procesy v Debrecíne a Budapešti s rusínskymi sedliakmi, ktorí sa verejne prihlásili k ortodoxii. Mali iba dve možnosti. Mohli poprieť svoju novú vieru a boli oslobodení, ale ich činnosť bola neustále sledovaná, alebo sa hrdo prihlásili k ortodoxii a boli odsúdení a uväznení.²³

Najväčší súdny proces s Rusínmi sa odohral v decembri 1913 v Marmarošskej Sihoty. Pred súd sa postavilo 94 rusínskych sedliakov, ktorých obžalovali z velezrady, rozširovania pravoslavia a snahy oddeliť hraničné územia Uhorska a následne ich pripojiť k ruskému impériu. Aj tento súd bol pozorne sledovaný celou Európou. Spoločnosť pobúrilo najmä to, že profesor a ríšsky poslanec Tomáš Garrigue Masaryk a slovenský politik Milan Hodža sa nemohli zúčastniť tohto procesu, kde chceli neprávom obvinených Rusnákov obhajovať. Nepomohli ani výzvy zo zahraničia či domáceho prostredia a uhorské súdy ignorovali dôkazy o nevine. Nakoniec odsúdili 33 ľudí a zvyšní museli zaplatiť vysokú pokutu.²⁴

Ďalší súd proti pravoslávnyim Rusínom sa konal od 9. marca do 6. júna 1914 s pravoslávnyimi kňazmi a aktivistami bojujúcimi za ortodoxiu. Medzi súdenými sa ocitol aj pravoslávny kňaz Maxim Sandovič sledovaný už od začiatku svojej kňazskej služby. 2. decembra 1911 bol napomenutý jasielským starostom, a keďže neuposlúchol výzvu, musel zaplatiť pokutu a putovať do väzenia. Ani po návrate z väzenia neprestal so šírením ortodoxných myšlienok, a tak bol opäť deportovaný do väzenskej cely, tentokrát do Lvova, hlavného mesta Haliče. Odtiaľ bol prepustený, ale po vpáde cárskych vojsk do Haliče ho úrady znova zavreli v Gorliciach.²⁵ Takto vo väzniciach skončilo množstvo Rusínov, pretože či už rakúske alebo uhorské úrady sa obávali, že ruská armáda v prípade postupu do Haliče, čo sa v jesenných mesiacoch roka 1914 stalo krutou realitou, sa bude snažiť za každú cenu presvedčiť slovanské obyvateľstvo, aby sa pridalo na stranu cára. Cár dokonca vydal manifest pre minority v monarchii, v ktorom sa zaviazal, že ak mu pomôžu v boji proti Rakúsko-Uhorsku, tak všetkým utláčaným národnostiam prisľúbi slobodu a najmä Poliakom dá toľko vytúžený národný štát.²⁶ Pri pohľade na ruskú spoločnosť v 19. a 20. stor. si musíme uvedomiť, že nič také sa udiť nemohlo. Bol to iba chabý pokus získať si na svoju stranu spojenca vo vnútri nepriateľského územia a pokúsiť sa o rozvrat spoločnosti. Stačí sa pozrieť na Židov či Poliakov v Rusku, ktorí nemali takmer žiadne národnostné práva a boli utláčaní.²⁷ Kňaza Maxima Sandoviča postihol krutý osud, keďže bol popravený. Po prvotnom úspechu generála jazdectva Viktora Dankla pri Krasniku sa rakúsko-uhorskej armáde nepodarilo využiť víťazstvo a dobrú morálku vojska a nechala priestor pre cársku armádu, ktorá ovládla Lvov, hlavné mesto Haliče, a zatlačila armádu

²³ POP, Ivan, ref. 15, s. 61

²⁴ POP, Ivan: *Dějiny Rusínů*. www.rusyn.sk, 2015, [cit. 15.08. 2016]. Dostupné na webovej stránke : <http://www.rusyn.sk/dejiny-rusinu-h/>

²⁵ BŽÍK, Peter: Svätý svätiteľ novomučeník Maxim Sandovič (Gorlický). In. *Prameň*. 2008, roč. 16, č. 2, s. 3.

²⁶ HORVÁTH, Jakub: *Boje v Karpatoch 1914-1915*. Banská Bystrica: Jakub Horváth, 2014, s. 16-31 ISBN 978-80-971688-6-4.

²⁷ ŠRÍVAN, Aleš a kol.: *Kapitoly z dějin 19. století*. Plzeň : Západočeská univerzita v Plzni. s. 424-432. ISBN 978-80-261-0208-3.

monarchie do vnútrozemia Haliče.²⁸ Rakúske úrady nečakali a povolali do väzenia v Gorliciach skupinu žandárov na čele s rotmajstrom Dietrichom z Linzu, ktorý vykonal popravu viacerých zadržaných a medzi nimi Maxima Sandoviča. Jeho smrť sa stala inšpiráciou pre mnohých ďalších bojujúcich za svoju konfesiu a národ. Nebohý otec Maxim Sandovič bol kanonizovaný a dodnes je chápaný ako symbol mučeníctva Lemkov²⁹ a haličských pravoslávnych. Dostal prívlastok Gorlický.³⁰

Osobitnou kapitolou boli perzekúcie gréckokatolíckych kňazov na území severovýchodného Slovenska. Nebola to len pravoslávna cirkev, proti ktorej sa postavili maďarskí politici, ale aj gréckokatolícke biskupstvo v Prešove muselo riešiť svojich rusofilských kňazov. Keď sa to nedarilo biskupovi Štefanovi Novákovi, inak prívržencovi maďarčiny, museli zasiahnuť policajné a súdne orgány. Sú totiž známe viaceré prípady z menších obcí Zemplínskej a Šarišskej župy, kde kňazi vyzývali ľudí, aby sa postavili proti Rakúsko-Uhorsku a podporovali svojho veľkého slovanského brata Rusko.³¹

Gréckokatolícky kňaz Alexej Petrašovič slúžiaci v rokoch 1912 až 1918 vo farnosti Habura³² bol zadržaný a vypočúvaný pred uhorskou kráľovskou honvédskou prokuratúrou kvôli svojej kázni počas liturgie v čase všeobecnej mobilizácie. „*Choďte do vojny, pretože musíte, ale nestrieľajte, nevražдите, pretože stojíte proti bratskému národu, oni sú takí istí Rusi, ako vy ste.*“ Niekoľko slov adresoval aj tým, čo zostali doma: „*Šetrite potraviny a až príde Rus, nebojte sa, nepokladajte ho za nepriateľa, pretože je taký ako vy, vaša krv a dajte im všetko, pretože vám neublížia...*“.³³

V Čertižnom pôsobil taktiež rusofilský kňaz Irenej Chanáth. Odchádzajúcim mužom do ich posádok adresoval: „*...nebojte sa, teraz len choďte, pretože je to vaša povinnosť, ale nezabudnite na svoju vieru, pretože stojíte proti bratskému národu, preto nestrieľajte, nevražдите...*“.³⁴

Okrem týchto dvoch spomínaných kňazov existujú aj ďalšie prípady rusofilstva. Aj v jednom z pútnických miest na východnom Slovensku v monastyre v Krásnom Brode³⁵ posluhujúci Artur Brinský prejavoval svoju antipatiu voči rakúskemu cisárovi a ríšskej politike. Do pozornosti úradov sa dostal aj Alexej Molčányi, správca farnosti Čabalovce, pretože sa modlil za víťazstvo Rusov na východnom fronte, čo na prelome augusta a septembra roku 1914 vyzeralo celkom reálne a neskorší vývoj po zajatí Ľvova a vpáde ruských vojsk do centrálnej časti Haliče reálny aj bol.³⁶

²⁸ BURDA, Matúš: Bitka pri Krasniku – prvé veľké víťazstvo Rakúsko-Uhorska. <http://www.kvhbeskydy.sk/>, 2015, [cit.18.08.2016]. Dostupné na webovej stránke : <http://www.kvhbeskydy.sk/bitka-pri-krasniku-prve-velke-vitazstvo-rakusko-uhorska/>

²⁹ Východoslovenské etnikum žijúce na území Ukrajiny, Poľska a severovýchodného Slovenska.

³⁰ BŽÍK, Peter, ref. 18

³¹ Ref. 19

³² Gréckokatolícka farnosť Habura disponovala v roku 1908 1351 gréckokatolíckmi, pričom ako hlavný jazyk sa uvádza slovensko-rusínsky. Bližšie pozri : *Schematismus Venerabilis Cleri Graeci Ritus Catholicorum Dioecesis Eperjesiensis. 1908.*

³³ *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov XI b. Slováci v prvej svetovej vojne 1914-1918.* Ed. Dušan Kováč. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2010, s. 129 ISBN 978-80-8119-027-8.

³⁴ Ref. 24

³⁵ Gréckokatolícka farnosť Krásny Brod disponovala v roku 1908 952 gréckokatolíckmi. Do tejto farnosti však patrili filiálky – Monastyr v Krásnom Brode s 21 veriacimi, Pod kláštorom 16 veriacich a Rokytovce, kde bolo podľa matriky 249 gréckokatolíkov. Ako jazyk sa uvádza slovensko-rusínsky. Bližšie pozri: *Schematismus Venerabilis Cleri Graeci Ritus Catholicorum Dioecesis Eperjesiensis. 1908.*

³⁶ Ref. 24, s. 130

Perzekúcia Jaroslava Kmicikieviča

Plukovník Jaroslav Kmicikievič

Perzekúciám sa nevyhli ani obyčajní ľudia bez rozdielu veku. Jedným z nich bol aj Jaroslav Kmicikievič, známy skôr z obdobia druhej svetovej vojny ako plukovník československej armády, narodený v lemkovskej obci Dnestrik – Dubovy na území súčasnej Ukrajiny. Narodil sa rusínskym rodičom, pričom otec bol gréckokatolíckym kňazom, čím sa Kmicikievičovci okamžite dostali do pozornosti vrchných kruhov. Jeho začiatky sú späté s gymnáziom v Przemysli, kde sa počas rokov 1905 až 1913 kreovala tajná organizácia bojujúca proti Rakúsko-Uhorsku. Mladí študenti pripravovali plán odtrhnutia Haliče od monarchie a následne sa mali nenásilnou formou dostať pod patronát ruského cára a moskovského patriarchu. Spočiatku zohrával mladý Jaroslav Kmicikievič funkciu spojky, keď na železničnej stanici mal vyčkávať na ľudí a informovať ich o činnosti spolku a prebiehajúcich súdnych procesov proti Lemkom. V tejto funkcii pokračoval aj po skončení činnosti.³⁷

Od začiatku roka 1914 sa sprísnila kontrola a sledovanie rusofilov, na čo doplatil aj samotný Kmicikievič. Vďaka jeho spomienkam môžeme rekonštruovať snahu o únik pred policajnými orgánmi: „Utiekol som do Karpát, do obce Komárniky, kde býval môj strýc. Tam som sa zdržiaval do mobilizácie. Dostal som sa medzi vojakov z mojej rodnej obce. Agitoval som medzi nimi, aby nestrieľali na Rusov, aby sa pri najbližšej príležitosti vzdali. Išlo o vojakov pluku 77, ktorý celý potom prešiel do Ruska.“³⁸ Následne odišiel do obce Sulimov, kde pôsobil jeho otec ako gréckokatolícky kňaz, ktorého o pár dní prišli prešetriť. Jeho syn Jaroslav s malou sumou peňazí odišiel do mesta Žovkva. 5. augusta roku 1914 sa rozhodol narukovať k 11. delostreleckému jazdeckému pluku v Lvove.³⁹

Po desiatich dňoch vo vojsku bol Kmicikievič s ďalšími mladými študentmi zatknutý a ocitol sa vo väzení v Žovkve, kde bola vytvorená len provizórna väznica. Následne sa presunuli do veľkej väznice v Lvove. Tu bola na dvore zmontovaná šibenica a každý deň sa vykonávali popravy, čoho svedkom bol aj Jaroslav Kmicikievič. Keďže frontová línia sa približovala a samotné mesto bolo v ohrození, vrchné velenie rozhodlo transportovať zajatcov ďalej do vnútrozemia. Existovali isté obavy, že väzni by mohli vyvolať vzburu vo väznici a tým destabilizovať situáciu v meste a ruská armáda by tým mohla ľahšie vniknúť do mesta. Všetci väzni boli na konci augusta vyhnaní na dvor a jednotlivo zaraďovaní do skupín. Všetci zadržaní sa mali presunúť do Terezína, známej väznice, kde bol držaný aj atentátnik Gavrilo Princip.

Jaroslav Kmicikievič opisuje transport nasledovne: „Namiesto 40 ľudí, natlačili do vagóna až 80 väzňov. Boli sme bez jedla, bez vody a bez odpadkového kýbla. Medzi nami boli aj ženy. Viezli nás celý deň a celú noc. Na všetkých staniach policajti otvárali vagóny a chválili sa, že vezú špiónov. Je len samozrejmé, že ľudia, ktorí stáli na staniach, nás za takéto obvinenia kameňovali.“⁴⁰ Agresívna reakcia obyvateľstva bola

³⁷ BYSTRICKÝ, Jozef: Plukovník Jaroslav Kmicikievič. www.vhu.sk, 2014, [cit. 7.4. 2016]. Dostupné na webovej stránke : <http://www.vhu.sk/plukovnik-jaroslav-kmicikievic/>

³⁸ Vojenský historický archív Bratislava, fond Spomienky, signatúra ŠZ X-34.

³⁹ BYSTRICKÝ, Jozef. Plukovník Jaroslav Kmicikievič. In. *Obrana*. 2013, roč. 21, č. 1, s. 46.

⁴⁰ Ref. 29

spôsobená jednak strašením úradov a taktiež aj propagátorov. Množstvo ľudí síce čítalo noviny, ale nevedeli objektívne zhodnotiť aktuálny stav a hodnovernosť tlače, ktorú v čase Veľkej vojny ovládali politické strany.⁴¹

Dňa 29. augusta sa Kmicikievič dostal transportom do českého mesta Přerov. Tu sa stretávame s opačnými reakciami miestneho obyvateľstva, ktoré donieslo prevázaným jedlo či oblečenie. Dokonca chorých sa ujali aj dobrovoľníci z Červeného kríža. Po krátkom zastavení sa transport dostal do Prahy a následne do konečnej stanice Bohušovic nad Ohří. Odtiaľ boli zadržaní hnaní do väzenského komplexu v Terezíne. Podľa odhadu Jaroslava Kmicikieviča bolo v Terezíne vraj 800 zadržaných a neskôr sa ich počet vyšplhal až na číslo 1000, pričom žili v dosť nehostinných podmienkach, natlačení v jednej malej miestnosti často vo vlhkom prostredí s bahnistou podlahou.⁴²

Prvé mesiace boli pre zadržaných veľmi ťažké aj napriek tomu, že ostraha nebola príliš prísna a zajatci sa mohli voľne pohybovať po areáli. Zdraví muži museli pracovať v tábore niekoľko hodín denne, starší a nemohúci sa snažili z obyčajných surovín ako kameň, bahno či seno vyrobiť niečo užitočné na výmenu za iné suroviny ako aj jedlo. Ak Kmicikievič nepracoval, tak sa učil češtinu či maďarčinu, čo mu pomohlo v neskoršej vojenskej kariére v československej armáde.⁴³

Veľkým problémom bola hygiena. Množstvo ľudí na malom priestore predznamená lokálnu epidémiu. Ak si uvedomíme, že ľudia boli na konci augusta nahananí do vagónov bez náhradného oblečenia, hygienických potrieb a dokladov, tak vypuknutie vážneho ochorenia bolo len otázkou času. Kmicikievič počas svojho pobytu neprekonal žiadnu závažnejšiu chorobu, aj vďaka miestnemu obyvateľstvu, ktoré pravidelne nosilo oblečenie do tábora.⁴⁴

Dozorcovia vo väznici boli tolerantní, aj čo sa týka konfesie. Drvivá väčšina zo zadržaných bola pravoslávnych či gréckokatolíkov. Horlivé náboženské prenasledovanie uhorských úradov v rakúskej časti monarchie upadlo. Zomrelým väzňom bol vystrojený pohreb s obradmi danej cirkvi. Druhým veľkým poľavením v krutej náboženskej politike bolo, že rakúske úrady dovolili sláviť vianočné sviatky podľa juliánskeho kalendára a zajatci pravoslávnej konfesie mohli navštíviť s policajnými jednotkami blízky kostol a odslúžiť svätú liturgiu.⁴⁵

Kmicikievič bez problémov prežil všetky útrapy Terezína, keď na prelome apríla a mája 1915 prišiel rozkaz o transporte väzňov do ďalšieho tábora v súčasnom Rakúsku, do Talerhofu. Tento rozkaz bol vydaný pred bitkou pri Gorliciach, kde sa malo rozhodovať o ďalšom vývoji na východnom fronte.⁴⁶ V novom tábore boli podmienky oveľa horšie. Rozmočené steny, bahnisté podlahy, vlhkosť či deravé strechy boli len čiastkovými problémami vtedajšieho tábora. Väzni podobne ako v Terezíne museli pracovať niekoľko hodín a po pracovnej činnosti boli úplne vyčerpaní. A keďže nedostávali ani adekvátnu stravu, ktorú reprezentovalo jedno jedlo denne v podobe suchého chleba či studenej polievky, množstvo ľudí zomrelo na vyčerpanie či na podvýživu.⁴⁷ Dnes nie je úplne jasné koľko Lemkov zahynulo v tábore, avšak len cez tábor Talerhof prešlo medzi rokmi 1914 až 1917 približne 30 000 Rusínov.⁴⁸

⁴¹ Ref. 29

⁴² Ref. 29

⁴³ Ref. 29

⁴⁴ BURDA, Matúš, Ref. 9

⁴⁵ Ref. 29

⁴⁶ *Österreich-Ungarns Letzter Krieg 1914-1918*, Zweiter Band: Das Kriegsjahr, Wien : Verlag der Militarwissenschaftlichen Mitteilungen, 1930. s. 319-374.

⁴⁷ Ref. 29

⁴⁸ POP, Ivan, ref. 15, s. 61-65.

Útrapy Talerhofu znášal Kmicikievič do novembra 1915. Po zapojení sa Talianska do vojny na strane Dohody sa vytvoril nový front, tzv. apeninský, a Rakúsko-Uhorsko bolo nútené vyslať ďalšie záložné jednotky na bojisko. Nových členov vojska hľadali aj v radoch zajatcov, a tak sa Jaroslav Kmicikievič dostal k 19. domobraneckému pluku, neskôr bol začlenený do 36. domobraneckého pluku a v roku 1916 bol opäť prevelený k 6. domobraneckému pluku. V polovici mája toho istého roka sa dostal do zajatia pri Monfalcone a podieľal sa na vytvorení československých légii v Taliansku.⁴⁹

Rusíni, vyznávajúci gréckokatolícky či pravoslávny obrad, museli od polovice 19. stor. čeliť maďarskej majorite a ich smelým asimilačným plánom. Maďari sa snažili využívať školstvo, cirkev, neskôr aj súdnictvo, aby dosiahli svoje ciele. Na základe vyššie uvedených spomienok, môžeme rekonštruovať danú dobu a stav v spoločnosti, čo nám pomáha pochopiť celkový kontext a sled udalostí. Rusíni sa od konca 18. storočia snažili o vytvorenie vhodných podmienok na rozvoj vlastnej národnosti, avšak spočiatku nemali zázemie a ani širokú základňu. Opierali sa iba o dve gréckokatolícke biskupstvá pôsobiace na území Uhorska, v Mukačeve, neskôr v Užhorode a v Prešove. Písanie a publikovanie dlhých traktátov v latinčine nezožalo úspech ani v politických kruhoch, a tak sa neskorší rusínski predstavitelia ako Duchnovič či Dobriansky snažili osloviť obyčajných ľudí pomocou kalendárov či bohoslužobných a modlitebných kníh. Až druhá vlna buditeľov uspela aj na poli politickom a podarilo sa im odovzdať memorandum samotnému Františkovi Jozefovi. Optimizmus čoskoro vystriedali maďarizačné snahy o asimiláciu všetkých národov v uhorskej časti monarchie. Ako sme si vyššie ukázali, využívali na to všetky legálne aj nelegálne prostriedky a v mnohých prípadoch ich postup voči minoritám kritizovali aj zahraničné elity. Mohli by sme čiastočne porovnať osud slovenských a rusínskych obrodencov. Obe zložky zápasili o uznanie svojho národa, publikovali, chodili medzi ľuďmi, robili osvetu, zakladali náučne spolky, čo sa nepáčilo politickým stranám reprezentujúcim maďarskú majoritu. Tlak na obrodenecké hnutia sa zvýšil po roku 1867. Uhorská časť monarchie za žiadnu cenu nechcela podporovať národnostné aktivity, pretože cieľom vlády bolo vytvoriť jeden homogénny maďarský národ. Na základe spomienok Jaroslava Kmicikieviča či gréckokatolíckych kňazov pôsobiacich na území Uhorska môžeme rekonštruovať tvrdé maďarizačné snahy a negatívny postoj Maďarov k slovanským národnostiam. Rusíni žijúci v Uhorsku, ktorí sa vo veľkej miere hlásili ku gréckokatolíckej cirkvi, boli považovaní za zradcov, špiónov či kolaborantov, a to kvôli svojej konfesii, ktorá ma blízko k tej pravoslávnej, či jazyku a písmu. Uhorská vláda a policajné orgány sa obávali možného odtrhnutia Haliče či severovýchodných žúp Uhorska. Ani ruská strana neváhala ponúknuť Rusínom slobodu či autonómiu v prípade pripojenia sa k Cárskemu impériu. Práve tento príspevok si dáva za úlohu poukázať na pozitívnu aj negatívnu stránku rusínskej spoločnosti. Ale negatívne činy a prejavy Rusínov voči Habsburskej monarchii sa museli jednoducho prejaviť, pretože niekoľko desaťročí utláčané etnikum nemohlo byť lojálne asimilačnej politike Budapešti. Ak si však vezmeme celé obrodenie Rusínov, tak môžeme teda konštatovať, že frustrácia z maďarských politických predstaviteľov vyústila v čase, kedy ruské vojská reálne mohli zasadiť Rakúsko-Uhorsku rozhodujúcu ranu a vyradiť dualistickú monarchiu z Veľkej vojny. Cieľom bolo sledovať aj dve línie, a to národnú a regionálnu. Tá národná je zameraná na celonárodné politické dianie a zásahy maďarských politikov proti Rusínom a regionálna línia sa snaží priblížiť prostredníctvom výpovedí

⁴⁹ NEZNÁMY, Jaroslav Kmicikievič (PDF dokument). Získané z <http://www.osveta.mil.sk/data/files/2637.pdf>

duchovenstva či Jaroslava Kmicikieviča uskutočňovanie antinárodnostnej politiky v dualistickej monarchii.

(Recenzent: Mgr. Alica Kurhajcová, PhD.)

26. AUGUST 1939 – SPOLOČNE PROTI POĽSKU

Viktória Rigová

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Prvé výstrely druhej svetovej vojny padli už pred 1. septembrom 1939, hoci ešte neznamenalí jej vypuknutie. Predložený príspevok sa zameria na pôvodný plán útoku na Poľsko zo dňa 26. augusta 1939. Súčasťou každého vojenského útoku je aktivita špiónážnych a diverzných jednotiek, ktoré boli tiež súčasťou príprav útoku Nemecka proti Poľsku. Pri tomto útoku zohrala dôležitú úlohu aj spolupráca s vojenskými silami Slovenského štátu, ktoré boli naplno zapojené do plánovania útoku. Preto sa v článku zameriam na to, ako sa operácie zúčastnila nemecká vojenská spravodajská služba Abwehr, no tiež na aktivity Slovenského štátu a slovenských vojakov v čase vrcholiaceho vojnového nebezpečenstva.

Dátum – 1. september – je známy snáď každému, aj laickej verejnosti. Avšak nie každý vie, že „Fall Weiss – Biely prípad“ sa mal uskutočniť už 26. augusta 1939. Presuny vojakov a čiastočná vojenská aktivita sa odohrávala aj na území Slovenského štátu. Tento stav a účasť na ňom nás nemôže prekvapiť, nakoľko na orientáciu slovenskej zahraničnej politiky mala vplyv tzv. ochranná zmluva s nacistickým Nemeckom, ktorá bola slovenskou (18. marca) a nemeckou (23. marca) stranou podpísaná už v marci 1939. Z hľadiska organizácie slovenskej armády je dôležitý článok č. 3, ktorým Nemecko získalo kontrolu nad armádou, a článok č. 4, na základe ktorého mal Slovenský štát viesť svoju politiku v podriadenosti tej nemeckej.¹ Týmto paktom sa Nemecko len utvrdilo v tom, že ľudácky štát môže využiť ako sprostredkovateľa svojej agresívnej politiky voči Poľsku. Zmluvou tiež vzniklo ochranné pásmo – Schutzzone, ktoré predstavovalo strategické predpolie pre útok na Poľsko zo strany Slovenského štátu, a tiež malo tvoriť hranicu nemeckej ríše po zabratí česko-moravského priestoru. Dôležitosť tohto priestoru vzrástla po tom, ako sa Poľsko odmietlo podrobiť Berlínu. Čo sa týka vzťahu slovenských politických predstaviteľov voči okolitým štátom, najmä však Maďarska a Poľska, tak je neopomenuteľná ich obava z toho, že si územie Slovenského štátu v konečnom dôsledku podelia susedia.²

Po zabratí územia Rakúska sa Hitlerovi podarilo rozbiť Československo a jeho pozornosť sa začala sústreďovať na zničenie Poľska. Je však potrebné pripomenúť, že spočiatku chcel führer získať Poľsko pre vojnu na východe. Avšak či už rokovania z 26. januára alebo zastrašovanie z 21. marca 1939 skončili neúspešne. Odmietnutie Poľska zapojiť sa do vojny proti Sovietskemu zväzu znamenalo len jedno, a to nie vojnu po boku Poľska, ale proti Poľsku.³ Poľsko, ako jeden zo štátov vzniknutých po 1. svetovej vojne, bolo zo strany Hitlera vnímané ako akýsi výplod Versailleských rokovaní. Napríklad ani V. Molotov, ľudový komisár zahraničných vecí Sovietskeho zväzu, ho nevnímal o nič kladnejšie – iba ako „škaredého potomka“ Versailleskej zmluvy.⁴

¹ BAKA, Igor: *Slovenská republika a nacistická agresia proti Poľsku*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2006, s. 20 – 21.

² HRNKO, Anton: *Rokovanie o ochrannom pásme a vtiahnutie ľudácko-fašistického štátu do vojny proti Poľsku*. In: Zborník Múzea SNP č. 12, Martin : Osveta, 1987, s. 39-55, Dostupné na internete: <http://www.hrnko.sk/2008/03/22/rokovanie-o-ochrannom-pasme-a-zatiahnutie-slovenskeho-statu-do-vojny-s-polskom/> [cit. dňa 7.6.2016].

³ SNYDER, Timothy: *Krvavé územie. Európa medzi Hitlerom a Stalinom*. Bratislava : Premedia, 2013, s. 93.

⁴ RUMAN, Ladislav: *Vznik, budovanie a charakter Červenej armády 1917 – 1945 (fakty, udalosti, predstavitelia a*

Samotný plán útoku na Poľsko bol schválený 11. apríla 1939, pričom jeho krycí názov bol *Fall Weiss*. Hitler si uvedomoval, že získanie ďalších území nebude možné bez vojenského zásahu. Jeho snahou bolo Poľsko izolovať. Lietadlá Luftwaffe pracovali na prieskume poľského územia už od mája 1939. Sústredili sa na oblasť západného Poľska, a najmä na hornaté priesmyky. Spravodajskú kontrolu nad Poľskom držal Abwehr, na čele ktorého stál od roku 1935 Wilhelm Canaris⁵.

Príslušníci tejto vojenskej spravodajskej služby pôsobili v celej krajine. Riadiacim centrom ich činnosti bola VIII AST – územná úradovňa špiónážnej činnosti podriadená berlínskej centrále, tzv. Abwehrstelle – vo Vratislave. Ďalšími centrami aktivít proti Poľsku boli Kráľovec vo Východnom Prusku, Štetín a Berlín.⁷ S Abwehrom spolupracovali aj rozvedky štátov ako Estónsko a Litva, nakoľko ich vzťah k Poľsku nebol príliš priaznivý a cítili sa ohrozované práve Poľskom. Svojimi aktivitami sa tak podieľali na činnosti proti Poľsku.⁸ Medzi agentmi Abwehru v Poľsku boli aj Nemci – Volksdeutsche. Išlo najmä o mladých a radikálnych zástancov nacistického režimu. V rámci zásobovania zbraňami zohrával dôležitú úlohu Gdaňsk. Voči tomuto starobylému mestu zvýšil pozornosť aj samotný Canaris a viackrát ho navštívil.⁹ Bolo to spôsobené tým, že Gdaňsk mal po skončení 1. svetovej vojny štatút slobodného a demilitarizovaného mesta. Poľsko tak získalo prístup k moru, ide o tzv. poľský koridor. Z historického hľadiska mesto predstavovalo germánsky prístav, na základe čoho Hitler trval na tom, aby sa vrátilo do rúk Nemecka.¹⁰

V Poľsku poskytla Abwehru podporu aj Jungdeutsche Partei – výrazná nemecká organizácia pôsobiaca v Poľsku, ktorá bola vo veľkej miere pod vplyvom nemeckej politiky. Okrem údajov o stave poľskej armády, získavali aj informácie týkajúce sa politiky, hospodárstva a spoločenského života. Do rúk Abwehru sa dostávali správy o súkromnom živote generálov a ďalších vysokých vojenských činiteľov, o technickej zdatnosti vojska, o výcviku, ale aj o politickom presvedčení vojakov. Taktiež bolo pre Abwehr veľmi prospešné, že asi 30% poľskej armády tvorili príslušníci národnostných menšín, a to aj vo vyšších kruhoch.¹¹

Úlohou Abwehru bola najmä provokácia. Tá vyvrcholila v lete 1939 a nenechala chladnými ani Poliakov, ktorí tieto provokácie opätovali. Následne bola poľská strana obviňovaná z toho, že narušuje územie ríše alebo prenasleduje nemeckú menšinu. Canaris sa ďalej snažil o zmobilizovanie agentúrnych sietí a zaujatie strategických oblastí ešte pred vyhlásením vojny. Medzi najvýznamnejšie oblasti patrili priemyslové objekty v Sliezsku a Jablunkovský priesmyk. V júli 1939 bol sformovaný Kampfverband Ebbinghaus ako prioritná diverzná sila tvorená zo skúsených príslušníkov

dokumenty). Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2016, s. 187.

⁵ Wilhelm Canaris sa narodil 1. januára 1887 v Applerbecku. Po absolvovaní gymnázia sa pripojil k námorníctvu. Bol pridelený na loď cisárskeho námorníctva SMS Stein. Po skončení námorníckej školy v Kiele zložil prisahu cisárovi a nalodil sa na krížnik SMS Bremen. Práve služba v námorníctve mu umožnila cestovať, navštíviť Strednú či Južnú Ameriku a naučiť sa španielsky. V roku 1911 nastúpil na ľahký krížnik Dresden. Počas svojej druhej cesty do Strednej Ameriky sa zapojil do občianskej vojny v Mexiku. Canaris sa vyznamenal aj v 1. svetovej vojne. Námorníctvo opustil až po tom, čo sa 1. januára 1935 stal šéfom Abwehru. Canaris bol v tomto prípade jasnou voľbou, nakoľko ovládal cudzie jazyky, dokázal viesť ľudí a mal bohaté skúsenosti s výzvednou činnosťou. Pod Canarisovým vedením sa z Abwehru stala spravodajská služba s dosahom do celého sveta. Avšak Canaris neveril vo víťazstvo nacistického režimu u kul pikle proti Hitlerovi. Za svoje prehrešky voči Tretej ríši zaplatil tou najvyššou cenou – svojím vlastným životom. 9. apríla 1945 zomrel v koncentračnom tábore Flossenbürg.

⁶ BROŽ, Jiří: *Hitlerovo špiónážní eso a Abwehr*. Praha : Naše vojsko, 2007, s. 152.

⁷ BROŽ, ref. 5, s. 153.

⁸ BROŽ, ref. 5, s. 154.

⁹ BROŽ, ref. 5, s. 153.

¹⁰ BUTLER, Rupert: *Hitlerovi šakali*. Praha : Naše vojsko, 2006, s. 46.

¹¹ BROŽ, ref. 5, s. 155.

Freikorpsu a Industrieschutz Oberschlessien (organizácia, ktorá bola obnovená po tom, ako sa k moci dostal Hitler a počas sliezskych vojen v rokoch 1919 až 1921 bojovala proti Poliakom).¹²

Dňa 22. augusta 1939 sa na Berghofe konalo rokovanie, ktorého sa zúčastnili Ribbentrop, Göring, Canaris, vrchní velitelia Wehrmachtu, a ďalší Hitlerovi pobočníci. Rokovanie sa začalo führerovým prejavom, v ktorom zdôraznil, že k stretu s Poľskom musí čoskoro prísť.¹³ Nevynechal ani hospodárske problémy ríše: „Nemáme čo stratiť, môžeme len vyhrať. Naša hospodárska situácia je v dôsledku známych obmedzení taká, že môžeme vydržať len niekoľko rokov. (...) Pomer k Poľsku už nie je únosný. (...) Musíme s nemilosrdnou rozhodnosťou toto riziko prijať.“¹⁴ Poľská armáda nebola vôbec pripravená. Disponovali najmä pozemnými vojskami a stupeň mechanizácie bol, na rozdiel od Nemecka, na podstatne nižšej úrovni.¹⁵

Hitler sa ešte v tomto období domnieval, že Veľká Británia by Poľsku v prípade konfliktu pomoc neposkytla. Vyjadril sa nasledovne: „Naši protivníci sú ako malé červíky. Videl som ich v Mníchove.“¹⁶ Hitler mníchovský diktát nevnímal ako triumf. Cítil, že bol pripravený o možnosť viesť vojnu proti proti Československu.¹⁷ Proti Poľsku si však už vojnu nechcel nechať ujsť, a to dokonca aj napriek tomu, že 31. marca 1939 Veľká Británia aj Francúzsko vyjadrili Poľsku podporu a potvrdili jeho hranice.¹⁸ Časť najvyššieho velenia armády nezdíľalo podobný názor a počítalo so zásahom západných mocností, a preto sa zameralo na čo najrýchlejšiu porážku Poľska.¹⁹ Samotný Canaris nepochyboval o tom, že vojna proti Poľsku sa neuskutoční bez zapojenia ostatných štátov, a teda že pravdepodobne vznikne celoeurópsky až celosvetový konflikt. Na Hitlerovej strane však stál veliteľ OKW (Oberkommando der Wehrmacht) – Wilhelm Keitel, ktorý sa domnieval, že Veľká Británia nezakročí.²⁰

Po obede führer pokračoval vo svojej rozprave. Očakávaný konflikt považoval za vojnu na život a na smrť a myslel si, že dlhé mierové obdobie by nebolo pre krajinu prospešné.²¹ Tiež odznelo, že Poľsko bude nielen obsadené, ale má byť aj celé „biologicky vyhladené“. Táto taktika mala viesť k totálnemu zničeniu Poľska.²²

Hans Oster, zástupca Canarisa a vedúci oddelenia Abwehr – Z, si po augustových rokovaníach zapísal: „Útok a zničenie Poľska začne v ranných nedeľných hodinách. Nechám na nás zaútočiť niekoľko vojakov v poľských uniformách v Hornom Sliezsku alebo v Protektoráte. Či tomu svet uverí, je mi úplne jedno.“²³ Išlo o známu kryciu operáciu v Gliwiciach, ktorá mala poskytnúť zámienku pre útok na Poľsko.

Nemecké aktivity na južnej hranici poľského štátu súviseli so snahou o zabezpečenie spomínaného a dôležitého Jablunkovského priesmyku, a tam lokalizovaných dvoch tunelov, čím bol poverený Hans-Albrecht Herzner. Herzner bol dôstojníkom Abwehru a ústrednou postavou nemeckej národne-konzervatívnej opozície voči Hitlerovi. Mal zostaviť diverznú skupinu a

¹² BROŽ, ref. 5, s. 156.

¹³ MUELLER, Michael: *Canaris – šéf vojenskej tajnej služby Třetí říše*. Praha : Grada Publishing, 2012, s. 213.

¹⁴ MUELLER, ref. 13, s. 214.

¹⁵ BAKA, ref. 1, s. 71.

¹⁶ MUELLER, ref. 13, s. 214.

¹⁷ MUELLER, ref. 13, s. 214.

¹⁸ REES, Laurence: *Nacisté: dejiny varují*. Praha : Mladá fronta, 2008, s. 89.

¹⁹ MUELLER, ref. 13, s. 216.

²⁰ BROŽ, ref. 5, s. 158.

²¹ MUELLER, ref. 13, s. 214.

²² BROŽ, ref. 5, s. 157.

²³ MUELLER, ref. 13, s. 216.

pomocou nej ešte pred začatím útoku uskutočniť nečakanú akciu v južnom Poľsku. K dispozícii dostal špeciálne jednotky, ktoré zostavila rozviedka. Išlo najmä o mužov, ktorí sa nechali naverbovať do Abwehru za účelom získania peňazí alebo z dôvodu veľkého ideologického presvedčenia. Tieto jednotky operovali už počas akcií v Sudetách, pričom boli spravodajsky vycvičené a pôsobili ako sabotážne alebo bojové oddiely v tyle nepriateľa. Úlohou sabotážnych jednotiek bolo najmä ničiť budovy, strategické oporné miesta, komunikácie a snaha zabrániť využitiu objektov významných pre obranu Poľska.²⁴

Súčasne ďalší člen Abwehru II – Theodor von Hippel – dostal za úlohu sformovať „armádu v armáde“ z Volksdeutsche, fašistických nacionalistov, alebo z ľudí nespokojných v poľskej armáde. Nová skupina vojakov dostala názov Deutsche Kompanie a sídlila v Braniborsku, neskôr bola premenovaná na Baulehrkompanie z. b. v. 800.²⁵

Aby si Hitler zabezpečil spojenca počas obsadzovania Európy tesne pred vypuknutím 2. svetovej vojny a na jej začiatku, a aby nedošlo k vojnovému konfliktu so ZSSR, kým ešte na to nie je Nemecko pripravené, bola 23. augusta 1939 podpísaná zmluva o neútočení medzi nacistickým Nemeckom a ZSSR, tiež známa ako Pakt Molotov-Ribbentrop. Londýn i Paríž boli touto zmluvou šokovaní. Sily v Európe sa jasne rozdelili.²⁶ Na prvý pohľad mohol pakt pôsobiť ako neškodná dohoda o neútočení, no v skutočnosti ovplyvnila osud viacerých európskych štátov vrátane Poľska. Tajným protokolom si Hitler so Stalinom rozdelili mocenský vplyv na východe Európy.²⁷ Nemecku malo pripadnúť 188 000 km², na ktorých v tom období žilo 20 miliónov Poliakov.²⁸

Dňa 25. augusta 1939 obdržal OKH – Oberkommando des Heeres – rozkaz, ktorý sa nazýval „Fall Weis 1. Y-Tag 26.8. Uhrzeit 4.30“, čo znamenalo, že útok na Poľsko sa má odohrať 26. augusta o 4.30 ráno. Susedné Slovensko malo predstavovať základňu, o ktorú sa Nemecko počas útoku mohlo opierať. Na túto úlohu bolo potrebné Slovensko adekvátne pripraviť. Slovenská vláda obdržala nótu, v ktorej sa píše o „bezprostredne hroziacom nebezpečenstve“, a že poľské jednotky prekročia hranice Slovenska.²⁹ Aby bola slovenská strana zo strany Nemecka upokojená, Nemecko prehlásilo, že sa zaručuje za nedotknuteľnosť hraníc Slovenského štátu, a tiež mu pomôže získať územia, ktoré stratil po Viedenskej arbitráži.³⁰

Jednotky Theodora von Hippela, neskôr známe ako die Brandenburger, operovali v Poľsku rozdelené na dve časti. Skupina „K“ (Kampf – boj) bola na začiatku útokov sústredená na severe Poľska. Druhej skupine „S“ (Sabotage – sabotáž) velil Herzner a mala zaistiť strategický Jablunkovský priesmyk. Tento priesmyk bol kľúčový v tom, že tam mali Poliáci umiestnené odpaľovacie zariadenie. Práve toto zariadenie mal Herzner so svojimi mužmi zlikvidovať a tunel obsadiť.

Na základe führerovho rozkazu, dňa 26. augusta Herznerova skupina prekročila poľské hranice a spojila sa s členmi Hlinkovej gardy a dobrovoľníkmi zo Slovenského štátu.³¹ Spočiatku to vyzeralo, že akcia prebehne hladko. Na stanici Mosty narazili len na minimálny odpor. Všetko sa zmenilo po tom, čo Poliáci začali obrannú paľbu zo severnej strany priesmyku. Herznerovi sa podarilo ubrániť a

²⁴ MUELLER, ref. 13, s. 217.

²⁵ BUTLER, ref. 10, s. 49.

²⁶ BROŽ, ref. 5, s. 157.

²⁷ RUMAN, ref. 4, s. 186.

²⁸ REES, ref. 18, s. 98.

²⁹ BUTLER, ref. 10, s. 47.

³⁰ BUTLER, ref. 10, s. 48.

³¹ BUTLER, ref. 10, s. 50.

odraziť útok poľských jednotiek. Nemecké oddiely postupovali ďalej a odstraňovali telefónne a telegrafné vedenia a aj samotné telefónne ústredne.

Keď sa Herznerovi podarilo nadviazať spojenie s Čadcou dozvedel sa zarážajúcu správu. Rozkaz majora Paula Reichelta znel: „*Invázia zrušená. Nariadený hromadný ústup. (...) Vráťte sa cez hranice čo najkratšou cestou.*“ Veliteľ nemeckých vojakov nariadil okamžitý ústup. Už večer Herzner prekročil poľsko-slovenské hranice.³² O odvolaní útoku sa včas nedozvedeli ani príslušníci Hlinkovej gardy, ktorí zaútočili na stanicu v Skalitom, ktorá bola v tom období v rukách Poliakov.³³ Celú akciu vystihuje jedno slovo, a to zmätok.

Bolo by dobré osvetliť, prečo bol útok odvolaný. K zrušeniu akcie došlo v hodine dvanástej – v predvečer útoku. Bol za tým Mussoliniho dopis, v ktorom fűhrera informoval, že ešte nechce vpadnúť do vojnového šialenstva a namiesto toho pripísal zoznam svojich požiadaviek.³⁴ Duce požadoval, aby Nemecko ešte pre uskutočnením svojich plánov dodalo vojenský materiál a iné zásoby do fašistického Talianska. Týmto nárokom vlastne Mussolini podmienil svoju účasť na intervencii.³⁵

Počas tejto vojenskej akcie postupovali zo Slovenska 4. ľahká divízia a 7. pešia divízia. Tieto divízie mali za úlohu obsadiť Jablunkovský priesmyk. Ešte deň pred začatím operácie, 25. augusta, od 18.00 hod., mali byť prerušené telegrafné, ale aj telefónne spojenia smerujúce zo Slovenska do zahraničia.³⁶ Počet nemeckých dôstojníkov na Slovensku k 26. augustu 1939 bol 772, pričom v 7. pešej divízii ich bolo 376 a v 4. ľahkej divízii ich bolo 346. Okrem dôstojníkov boli na území Slovenského štátu umiestení poddôstojníci, vojaci a úradníci. Nemci disponovali taktiež puškami, guľometmi, mínometmi, pechotnými delami, protitankovými kanónmi, delami a inou technikou.³⁷

Nálady Slovákov voči Poľsku boli v roku 1939 dosť nejednotné. Jedni videli v Poľsku akúsi nádej a oporu, iní mali zase stále pred očami postup Poliakov z roku 1938. Antipatie voči Poľsku narastali úmerne s blížiacim sa vojnovým konfliktom. Desaťročia sme sa stretávali v súvislosti s operáciou proti Poľsku ako s obdobím vzbúr v rámci slovenských posádok.³⁸ Avšak vzbura vojenskej posádky bola preukázaná len v Kremnici. To, že sa slovenskí vojaci operácií proti Poľsku nemali vyhnúť, svedčí aj mobilizácia, ktorá bola vyhlásená 26. augusta povolávajúca desať ročníkov zálohy.³⁹

Informácie o situácii na slovensko-poľskej hranici poskytujú kroniky slovenskej armády, napríklad Kronika veliteľstva 3. divízie alebo Kronika pešieho pluku 4 v Trnave. Martin Lacko vo svojej knihe *Proti Poľsku – Odraz ťaženia roku 1939 v denníkoch a kronikách slovenskej armády* cituje Kroniku vel. 3. divízie, v ktorej záznamoch z obdobia 25. až 30. augusta sa píše, že v Poľsku „sa začalo pracovať na kopaní zákopov, stavaní prekážok a rozličných iných prípravných prác k boju. Na základe tejto skutočnosti bolo nariadené MNO (Ministerstvo národnej obrany, pozn. autora) v Bratislave, aby boli zaistené vojensky hranice slovenského štátu so strany Poľska. V dňoch 25. a 26. augusta sa jednotlivé útvary

³² BUTLER, ref. 10, s. 51.

³³ HRNKO, Anton: *Rokovanie o ochrannom pásme a vtiahnutie ľudácko-fašistického štátu do vojny proti Poľsku*. In: Zborník Múzea SNP č. 12, Martin : Osveta, 1987, s. 39-55, Dostupné na internete: <http://www.hrnko.sk/2008/03/22/rokovanie-o-ochrannom-pasme-a-zatiahnutie-slovenskeho-statu-do-vojny-s-polskom/> [cit. dňa 7.6.2016].

³⁴ BROŽ, ref. 5, s. 159.

³⁵ BUTLER, ref. 10, 53.

³⁶ BAKA, ref. 1, s. 42-43.

³⁷ BAKA, ref. 1, s. 54.

³⁸ LACKO, Martin (ed.): *Proti Poľsku – Odraz ťaženia roku 1939 v denníkoch a kronikách slovenskej armády*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2007, s. 9.

³⁹ LACKO, ref. 38, s. 10.

oblasti VV3 (Vyššie veliteľstvo, pozn. autora) presunuly zo svojích mierových staníc na severné hranice (...) Je potrebné poznamenať, že mužstvo odchádzajúce na severné hranice odchádzalo v najlepšej nálade so spevom, aby mohlo splniť svoje poslanie, a vydobýť svojim bratom nachádzajúcich sa v Poľsku slobodu...“⁴⁰

Dňa 28. augusta bola Jozefom Tisom vydaná výzva k Slovákom, v ktorej oznamuje, že na základe spojeneckej zmluvy s nemeckou ríšou vstúpia na územie Slovenského štátu nemecké oddiely vojakov, ktorých úlohou bude chrániť štát v prípade ohrozenia. Tiso tiež vyzval občanov, aby sa k nemeckým vojakom správali priateľsky. Kronika vel. 3. divízie výzvu vyhodnotila nasledovne: „Z tejto výzvy jasne vysvitá, že Nemecko splňuje svoju povinnosť vyplývajúcu z uzavretia tejto smluvy o zaručení hraníc slobodného Slovenského štátu.“⁴¹

Kronika pešieho pluku 4 so sídlom v Trnave zhodnotila augustovú situáciu pomerne trizvo: „nemecko-poľský spor nevedol ku žiadnemu výsledku a politické napätie sa čo deň viac priostrovalo, dalo sa predpokladať, že táto záležitosť sa neskončuje mierovou cestou. (...) Ku koncu mesiaca augusta keď politická situácia bola stále horšia a výhľad na mierové riešenie sporu nemecko-poľského skoro už nemožný, presunuly sa i ostatné jednotky p. pl. 4 do priestoru učleneného shromaždenia. III/4 prápor dňa 24. VIII. 1939 bol poslaný žel. transportom z Trnavy do Kubína, aby tam bol (...) k dispozícii k zasiahnutiu na poľských hraniciach.“⁴²

Martin Lacko vo svojej publikácii nevynechal ani Kroniku pešieho pluku 5 sformovaného v Nitre. Kronikári tohto pluku vnímali vtedajšiu situáciu podobne ako tí v Trnave. V záznamoch z posledného mierového mesiaca píše: „Mesiac august v zahraničnej politike je kritickým mesiacom, kedy napnutie medzi Nemeckom a Poľskom vyvrchoľuje válkou. Na Slovensko, ktoré je pod ochranou Nemecka, prichádzajú nemecké vojská chrániť naše severné hranice proti vpádu poľských vojakov, prípadne pomáhať bočnou akciou ostatnému nemeckému vojsku.“⁴³ Na základe týchto kroník môžeme konštatovať, že tzv. ochranná zmluva bola zo strany slovenskej armády vnímaná ako zmluva výhodná a poskytujúca mladému štátu politickú i vojenskú oporu a ochranu.

Dňa 26. augusta, teda v deň pôvodného útoku na Poľsko, bola na Slovensku vyhlásená branná pohotovosť a všetky vojenské jednotky mali okamžite informovať o presnom stave vojakov, ktorí mali ísť do nástupného priestoru.⁴⁴ Aj tieto skutočnosti nám potvrdzujú, že Hitler chcel mať v zálohe pripravených i slovenských vojakov.

Osud príslušníkov Abwehru a vojakov Slovenského štátu sa na prvý pohľad môže zdať diametrálne odlišný, no keď sa na danú problematiku pozrieme podrobnejšie, zistíme, že to tak úplne nie je. V auguste a septembri 1939 sa ich osudy akoby spojili. Nemecko bolo poháňané túžbou po moci a rozširovaní ríše a krehký Slovenský štát zase vazalstvom voči nemu. Či už Abwehr alebo vojaci z krajov Slovenska, všetci plnili plány nemeckého diktátora namierené proti malému štátu v strede Európy – proti Poľsku.

(Text recenzoval: Doc. PhDr. Ladislav Ruman, CSc.)

⁴⁰ LACKO, ref. 38, s. 117.

⁴¹ LACKO, ref. 38, s. 118.

⁴² LACKO, ref. 38, s. 153.

⁴³ LACKO, ref. 38, s. 172.

⁴⁴ LACKO, ref. 38, s. 172.

ŠTUDENTSKÁ HISTORICKÁ SPOLOČNOSŤ V AKADEMICKOM ROKU 2015/2016

Patrícia Molnárová

Počas minulého akademického roka 2015/2016 prešla Študentská historická spoločnosť (ŠHS) viacerými zmenami. Bol to rok plný nových zážitkov, projektov, ciest, exkurzií a ďalších aktivít, ktoré sa stali pravidelným doplnkom v štúdiu histórie na našej katedre.

V zimnom semestri sme akademický rok otvorili zorganizovaním uvítacieho stretnutia pre študentov prvého ročníka bakalárskeho stupňa štúdia. Cieľom bolo poskytnúť informácie a rady novým členom študentskej obce katedry histórie. Členovia ŠHS sa so študentmi zoznámili a predstavili im činnosť a aktivity spolku, rovnako ako činnosť študentského časopisu Acheronu a v skratke prezentovali aj katedru histórie. Stretnutie sa konalo na pôde katedry histórie dňa 6. októbra 2015.

Počas októbra sa členky Študentskej historickej spoločnosti Patrícia Molnárová, Aneta Crkoňová a Alena Bědová zúčastnili študentskej konferencie v Olomouci v Českej republike. Konferencia pod názvom *Sexualita v proměnách staletí* sa konala 10. – 11. októbra 2015 pod organizačným vedením Cechu studentů historie a ISHA Olomouc, pod záštitou Univerzity Palackého. Aneta Crkoňová a Alena Bědová vystúpili s vedeckým príspevkom na tému *Sissina amnestia na neveru: příčiny mimomanželských poměrů císaře Františka Josefa I.*

SEXUALITA V PROMĚNÁCH STALETÍ Konference a symposium, Olomouc 2015

Univerzita Palackého
v Olomouci

V rámci pravidelných aktivít ŠHS sa v zimnom semestri konali dve exkurzie do okolia Banskej Bystrice. Prvá sa zamerala na návštevu Gemersko-malohontského múzeá v Rimavskej Sobote, kde sa konala dvojrozmerná výstava hradov nachádzajúcich sa v Gemerim-alohonte. Druhá exkurzia sa venovala dejinám baníctva a návšteve mesta Banská Štiavnica. Exkurzia bola spojená s návštevou historických aj technických pamiatok v meste a okolí, ku ktorým patria

Kammerhof, banskoštiavnická Kalvária aj Stredná priemyselná škola Samuela Mikovíniho, kde sme mali možnosť oboznámiť sa s rôznymi formami reštaurovania kníh, papiera aj pergamenu, s využitím rôznych techník pri výrobe dobových kníh i dobovej kaligrafie.

Na túto exkurziu nadviazala návšteva Banskej Štiavnice aj v letnom semestri. Študenti navštívili baňu Bartolomej, dedičnú štôľňu Glanzenberg v centre mesta, Starý zámok zameraný na históriu Banskej Štiavnice, tajchy v okolí mesta aj vrch Glanzenberg, kde sa nachádzalo pôvodné osídlenie.

Pravidelnou aktivitou Študentskej historickej spoločnosti je filmový klub. V akademickom roku 2015/2016 sme v priestoroch katedry histórie premietali šesť filmov zameraných na rôzne historické obdobia. Výber filmov bol tematicky rozdelený a študenti mali každý mesiac možnosť hlasovať vo facebookovej ankete za jeden z troch ponúkaných filmov. Úvodné slovo k vybranému filmu a následnú diskusiu viedol Mgr. Patrik Kunec, PhD., a tiež študenti katedry. Filmy, ktoré sa premietli počas zimného aj letného semestra boli nasledovné: *Diplomacia* (film a diskusiu prezentoval Igor Hruška), *Lev v zime* (Michaela Strelníková), *Harakiri* (Mgr. Patrik Kunec, PhD.), *Waterloo* (Mgr. Patrik Kunec, PhD.), *Kráľovská aféra* (Patrícia Molnárová), *Meno Ruže* (Mgr. Marek Oravec).

Okrem činnosti venovanej študentom sa Študentská historická spoločnosť spolu s Katedrou histórie podieľala na pomoci pri organizovaní odbornej konferencie v Štátnej vedeckej knižnici v Banskej Bystrici. Konferencia pod názvom *Šľachta stredného Slovenska a jej vplyv na kultúrny rozvoj regiónu* sa konala v dňoch 27. – 28. októbra 2015. Študentky ŠHS vypomáhali organizátorom pri vyplňaní prezenčnej listiny účastníkov, s obsluhou a ďalšími potrebnými úlohami.

K organizačným činnostiam spoločnosti patrilo aj usporiadanie prvej historickej „katedrovice“ v letnom semestri 2015/2016. Akcia sa uskutočnila dňa 6. apríla 2016 za účasti študentov aj členov katedry histórie v Klube 77 v Banskej Bystrici. V letnom semestri sa zástupkyne ŠHS Michaela Strelníková a Patrícia Molnárová taktiež zúčastnili študentskej konferencie v Ústí nad Labem v dňoch 18. – 20. marca 2016. Na konferencii boli prezentované výsledky, pokrok a činnosť jednotlivých študentských spolkov v rámci Slovenskej a Českej republiky.

Letný semester bol pre Študentskú historickú spoločnosť charakteristický aj personálnymi zmenami, ktorých výsledkom bola následná aktualizácia internetovej stránky spolku. Niekoľko študentov ukončilo činnosť v rámci ŠHS a pribudli noví členovia z mladších ročníkov, ktorí sa aktívne zapojili do organizovania niekoľkých aktivít počas školského roka. (Pre bližšie a konkrétne informácie o činnosti a aktivitách Študentskej historickej

spoločnosti v priebehu jednotlivých semestrov kliknite na internetovú stránku spolku: <http://www.ff.umb.sk/katedry/katedra-historie/studentska-historicka-spolocnost/>)

VEDELI STE, ŽE ?

Juraj Jankech

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Bitky na Somme, ktorá sa odohrala pred 100 rokmi, sa zúčastnil aj istý mladý signálny dôstojník – J. R. R. Tolkien (1892 – 1973). Ku šťastiu miliónov svojich budúcich čitateľov a fanúšikov ju prežil a aj skúsenosť z nej pretavil do svojho svetoznámeho literárneho diela.

V zime 1952 sa smog vznášal po uliciach Londýna, doprava musela byť zastavená a v dôsledku nehôd alebo vdýchnutia jedovatých výparov zomrelo prinajmenšom 4 000 ľudí.

Trest smrti gilotínou bol naposledy vykonaný v roku 1977, tesne pred zrušením trestu smrti vo Francúzsku.

Odvážlivec Bobby Leach (1858 – 1926) sa v roku 1911 v sude preplavil cez gigantické Niagarské vodopády a prežil aj mnohé ďalšie životunebezpečné situácie, aby sa mu nakoniec v roku 1926 osudnou stala šupka z pomaranča, na ktorej sa pošmykol a zomrel.

V roku 1863 vypukol požiar v kostole v Santiagu de Chile, ktorý zapríčinil veľkú katastrofu, pretože prítomné ženy v objemných sukniach sa nemohli rýchlo pretlačiť cez kostolnú bránu. Ich nadrozmerné sukne zablokovali východ a výsledok bol približne 2 000 – 3 000 mŕtvych.

V minulosti vysokopostavené dámy za účelom dosiahnutia vznešene bledej tváre často používali mejkap nazývaný bieloba – desivú zmes olovnatej bieloby a octu, ktorý spôsoboval hnilobu zubov a pomaly otravoval ženské telo.

Dánsky chirurg Jacob Winslov (1669 – 1760) sa obával, že pri pochovávaní nemusí byť človek skutočne mŕtvý a tak vypracoval niekoľko návrhov, ako nadobudnúť absolútnu istotu, že človek skonal – dráždiť nos cibuľou a cesnakom, šľahať kožu žihľavou, vpichovať dlhé ihly pod nechty, prudko poťahovať ramená a nohy, vyvažovať pohár vody na hrudi, nalievať moč do úst, štekliť nos pierkom.

Anglický kráľ Karol II. (1630 – 1685) si často sypal prášok z múmie na kožu, aby tak mohol vstrebať veľkosť starovekých faraónov.

Keď v 17. storočí anglickému rytierovi sirovi Johnovi Priceovi zomrela manželka, dal jej telo zabalzamovať a každú noc spával vedľa nej v posteli, až kým sa opäť neoženil.

V 19. storočí sa vyše dvadsať ton starovekých mačacích mŕtvol použilo v Anglicku ako hnojivo.

Ruský spisovateľ Fiodor Michajlovič Dostojevskij (1821 – 1881) sa natoľko obával, že ho pochovajú zaživa, že pred spaním nechával pri posteli odkazy, aby príbuzných uistil, že nie je mŕtvy.

Rocková speváčka Janis Joplin (1943 – 1970) vo svojej poslednej vôli určila 2 500 dolárov na zaplatenie celonočnej párty v Kalifornii.

Počas 1. svetovej vojny sa boje armád Rakúsko-Uhorska a Talianska odohrávali aj na alpských strminách. V decembri 1916 strely, vypálené do posúvajúceho sa snehu, spustili sériu lavín, ktoré zabili 9 000 – 10 000 vojakov na oboch stranách.

V roku 1618 lavína kameňov zničila švajčiarske mestečko Pleurs a zaživa pochovala 2 427 ľudí. Nikto neprežil.

Posledným želaním slávneho francúzskeho generála a vojvodu Napoleona Bonaparte (1769 – 1821) bolo, aby mu oholili hlavu a pár kaderí vlasov odovzdali jeho priateľom.

Anglický kráľ Henrich I. (1068 – 1135) zomrel na otravu jedlom, keď požil priveľa dusených mihúľ. Skonal počas pobytu vo Francúzsku, preto jeho pozostatky zašili do býcej kože a poslali do Anglicka na pochovanie. Nezanechal žiadnych mužských potomkov a následníkov trónu.

Pruskí lekári v 18. a v 19. storočí koktavým ľuďom robili zákrok – tzv. hemioglosektómiu – odrezali im časť jazyka, čo viedlo k neznesiteľnej bolesti a k častým infekciám.

Perzský vládca Kýros Veľký (580– 529 p. n. l.) bol natoľko nahneváný, keď sa jeho obľúbený kôň utopil v rieke, že dal dotyčnú rieku „odsúdiť na smrť“ – prikázal vykopať kanál a potrestaná rieka vytiekla na plytčinu.

Maratónsky bežec Francisco Lázaro (1891 – 1912) z Portugalska sa stal prvým olympionikom, ktorý zomrel počas hier. Udialo sa tak na olympijských hrách v Štokholme (1912), keď sa natrel mazivom proti poteniu, ktoré narušilo rovnováhu elektrolytov v jeho tele.

Mozog Alberta Einsteina (1879 – 1955) vážil 1,23 kg, pričom váha mozgu dospelého človeka je okolo 1,4 kg.

Za Veľkej francúzskej revolúcie sa ktosi vlámal do hrobky Ľudovíta XIV. (1638 – 1715) a ukradol jeho srdce. Neskôr ho zjedol výstredný anglický vedec William Buckland (1784 – 1856), ktorý s obľubou jedával netradičné pokrmy.

Výraz „Krummlauf“ označuje nemeckú útočnú zbraň Sturmgewehr 44 s ohnutou hlavňou, ktorá mala vojakom umožniť strieľať za roh.

Slávny vedec a filozof Francis Bacon (1561 – 1626) zomrel keď sa priekopnícky pokúšal konzervovať potraviny zmrazovaním. Bol však pridlho vonku počas balenia kurčiat do snehu a dostal zápal pľúc, v dôsledku ktorého o týždeň skonal.

Slávnemu výrobcovi whisky Jackovi Danielsovi (1849 – 1911) sa v roku 1911 nedarilo otvoriť jeho železný trezor a zlosť si v tejto situácii vybil kopnutím do neho. Dostal infekciu na prste nohy, ktorá sa rozšírila do celého tela a zabila ho.

V rokoch 600 – 1800 odišlo z tohto sveta v dôsledku vraždy až 1 513 európskych vladárov.

Posledné želanie autora marvelovských komiksov Marka Gruenwalda (1953 – 1996) bolo, aby bol jeho popol zmiešaný s atramentom a zmes použitá na tlač komiksovej knihy. Toto želanie sa mu splnilo a jeho popol sa stal súčasťou komiksu nazvaného Squadron Supreme (Hlavná eskadra).

Niektorí americkí špióni boli vybavení tzv. „dolárom smrti“, ktorý vyzeral ako bežná minca, ale v skutočnosti bol dutý a naplnený drobnou tabletkou či špendlíkom s hrotom napusteným jedom. Pre agentov predstavoval možnosť prípadnej samovraždy.

Dosiaľ iba jedinú osobu uložili na večný odpočinok na povrchu Mesiaca – je ňou Eugene Shoemaker (1928 – 1997), jeden z astronómov, ktorý objavil kométu Shoemaker-Levy 9. Časť jeho popola bola v roku 1997 naložená do bezpilotnej vesmírnej sondy Lunar Prospector, ktorej misia sa skončila v roku 1999, keď cielene narazila do krátera neďaleko Mesačného južného pólu – Shoemakerovho krátera.

Veľká bostonská melasová povodeň sa odohrala v roku 1919. Mohutné vlny tmavého hustého sladkého sirupu sa valili rýchlosťou 50 km/h po pretrhnutí obrovského zásobníka. Asi 21 ľudí tak postihol mimoriadne mazľavý koniec.

Sovietska okupácia ČSSR trvala od 21. augusta 1968 do 30. júna 1991 presne 8345 dní.

Až 40 jazykov ovládal Vladimír Krivoš (1865 – 1942) - slovenský polyglot a stúpenec tolstojizmu, ktorý vytvoril prvý ruský stenografický systém.

Parník Slavonia, súčasť britského loďstva, bol prvým plavidlom, ktoré v roku 1909 vyslalo signál SOS.

„Festum stultorum“ sa volala slávnosť pochábl'ov v starovekom Ríme, trvajúca od 25. marca do 1. apríla.

Pozemnú lanovú dráhu zo Starého Smokovca na Hrebienok vybudovali v roku 1908.

Rímsky cisár Dioklecian (243 – 313) sa narodil v chorvátskom meste Solin, nachádzajúcom sa dnes v Splitsko-dalmatínskej župe.

Prvou primárkou na Slovensku bola lekárka Marta Križanová (1898 – 1971), ktorá sa narodila v Trenčíne a promovala na Lekárskej fakulte UK.

Fosfor bol prvý novodobý objavený chemický prvok. Objavil ho v roku 1669 nemecký obchodník Henning Brand (1630 – 1692) pri svojich alchymistických pokusoch.

Egreš je známy už od 15. storočia z oblastí pri Moskve, no v našich stredoeurópskych končinách sa začal pestovať až v druhej polovici 19. storočia v Česku.

Pretrhnutá hrádza na Dunaji spôsobila v roku 1965 značné problémy pri obci Čičov, pri ktorej bolo zaplavené územie na ploche 720 štvorcových kilometrov.

Zakladateľom štatistiky ako vedeckej disciplíny bol Nemec Gottfried Achenwall (1719 – 1772).

Bývalý prezident ČSSR Gustáv Husák (1913 – 1991) vedel pekne spievať a dokonca sa sám naučil hrať aj na harmonike.

Najstaršia lekáreň na svete sa nachádza v Talline (hlavné mesto Estónska), pretože vznikla v roku 1415 a stále je funkčná. Na území Slovenska bola najstaršia lekáreň otvorená o 234 rokov neskôr (1649) na hrade Červený Kameň.

Jeden z „otcov zakladateľov“ USA Benjamin Franklin (1706 – 1790) počas svojho života zhromaždil viac ako dvesto výrazov opisujúcich opitú vrátnu „mať indiánske prdy“, „bojovať s faraónom“ alebo „sir Richard si zložil svoj klobúk“ a vyslovil sa, že umiestnenie lakťa na ľudskej ruke je dôkazom toho, že Boh chce, aby sme pili.

Diplomat a skutočný mysliteľ 17. storočia sir Kenelm Digby (1603 – 1665) vynášiel v roku 1633 zelenú sklenú fľašu na víno. Dovtedy sa skladovalo vo vakoch z kozľaciny a v keramických nádobách. V rokoch 1690 – 1699 boli na základe toho pokrstené prvé lode fľašou šampanského, pretože dovtedy sa k tomuto aktu používali kovové poháre s krvou. V dnešných časoch samozrejme vývrtka s „krídelkami“ na otváranie tohto typu fliaš bola však vymyslená až v roku 1939.

Už 3000 rokov p. n. l. varili neolitickí farmári v Orknejách pivo s prísadami Bolehlavu, Blenu a kravského hnoja. Starovekí Egypťania používali pivo ako klystír, ale aj ako platidlo. Podľa starej fínskej legendy pivo stvorili tri ženy Osmotor, Kapo a Kalevatar – bolo zložené z medvedích slín a divého medu (čo nebola práve najlahodnejšia kombinácia).

Vynálezcom vešiaku na kabáty je v poradí tretí prezident USA (v úrade 1801 – 1809) a hlavný autor americkej deklarácie nezávislosti (1776) Thomas Jefferson (1743 – 1826).

Prvý oficiálny basketbalový zápas sa v americkom meste Springfield (štát Massachusetts) hral v roku 1892 s futbalovou loptou.

Po americkom použití atómových bômb v 2. svetovej vojne poslali japonskí vedci svojim americkým kolegom správu, v ktorej im gratulovali k „dobrej práci“ v problematike riešenia problémov nukleárneho štiepenia.

„Otcovia zakladatelia“ Thomas Jefferson (1743 – 1826) a John Adams (1735 – 1826) – niekedy dobrí priatelia, inokedy politickí rivali – zomreli v rovnaký deň. Stalo sa to 4. júla 1826 na 50. výročie vyhlásenia americkej nezávislosti, ktorej historickými tvorcami boli práve títo muži.

Rok predtým, ako John Wilkes Booth (1838 – 1865) zabil Abrahama Lincolna (1809 – 1865), zachránil Boothov brat Edwin (1833 – 1893) Lincolnovho syna.

Juhoafrický astronóm Daniel du Toit (1917 – 1981) prednášal na hodine o tom, ako môže smrť zasiahnuť kohokoľvek a kedykoľvek. Na konci hodiny sa udusil mentolovým cukríkom.

Prológom 1. svetovej vojny sa stal atentát na arcivojvodu Františka Ferdinanda d'Este (1863 – 1914) 28. júna 1914. Poznávacia značka na aute, v ktorom bol zabitý, mala podobu AIII 118. 1. sv. vojna skončila presne 11/11/18.

Prvý muž, ktorý zomrel pri stavbe Hooverovej priehrady, bol J. G. Tierney (20. 12. 1922). Posledný muž, ktorý pri jej stavbe umrel, bol Tierneho syn Patrick. Stalo sa to o pár rokov neskôr, no v rovnaký deň (20. 12. 1935).

Adolf Hitler (1889 – 1945) sa narodil 129 rokov po Napoleonovi Bonapartem (1769 – 1821). Hitler prišiel k moci 129 rokov po Napoleonovi (1833) a napadol Rusko (1941) 129 rokov po Napoleonovom napadnutí. Porazený bol presne 129 rokov po Napoleonovej porážke.

Adolf Hitler mohol mať priezvisko Schicklgruber, jeho otec si ho ale v roku 1877 zmenil.

V roku 1974 taxík na Bermudách zrazil a zabil muža na mopede. Presne o rok neskôr šoféroval ten istý moped brat zosnulého muža. Zrazil ho rovnaký taxík, s rovnakým vodičom, na rovnakej ulici a dokonca aj s rovnakým pasažierom.

V roku 1930 kráčal Joseph Figlock detroitskou ulicou, keď mu odrazu na hlavu spadlo dieťa, ktoré vypadlo z okna 4. poschodia. O rok neskôr sa situácia navlas zopakovala – to isté dieťa spadlo na hlavu toho istého muža z toho istého okna. Našťastie, obaja zúčastnení obe nehody prežili.

Zvieratá do vesmíru doposiaľ vyslalo sedem štátov: ZSSR (Rusko), USA, Francúzsko, Argentína, Čína, Japonsko a Irán.

Zvieratá k testovaniu lietajúceho stroja využili po prvý raz v dejinách bratia Montgolfierovci – v roku 1783 do svojho teplovzdušného balóna posadili ovcu, kohúta a káčera. Let všetci prežili.

Dobšinská Ľadová jaskyňa bola prvá jaskyňa na svete, v ktorej sa zaviedlo elektrické osvetlenie (1882).

Grécky kráľ Alexander I (1893 – 1920) mal dve opičky a psíka, pričom tieto zvieratá sa mu stali osudnými. Dráma sa začala v momente, keď opica č. 1 napadla psa. Alexander sa ich snažil oddeliť,

no napadla ho opica č. 2. Situácia vyústila do zranení a infekcie, ktorej Alexander po pár dňoch podľahol.

Sladený nápoj Fanta bol po prvý raz produkováný v nacistickom Nemecku kvôli problémom s tamojším dodávaním Coca-Coly počas 2. svetovej vojny.

Prvý hybridný automobil vznikol v Československu.

Ostnaté obojky pre psov vymysleli starovekí Gréci, aby ochránili ich hrdlá pred útokmi vlkov.

Sigmund Freud (1856 – 1939) nadovšetko zbožňoval olomoucké syrečky.

Antický filozof Chrysippos (279 – 206 p. n. l.) zomrel od smiechu po prednesení vlastného vtipu. Ladovec, ktorý zapríčinil potopenie Titanicu sa na danom mieste pohyboval už od roku 1000 p. n. l.

Čínsky diktátor Mao Ce Tung (1893 – 1976) povedal v roku 1973 americkému diplomatovi Henrymu Kissingerovi (*1923), že Čína má prebytok žien a preto ich 10 miliónov ponúkol USA.

Zranení Vikingovia dostávali silnú cibuľovú polievku a pokiaľ bola neskôr cítiť z ich rán, znamenalo to, že čoskoro zomrú.

Afro-Američania prešli v dejinách mnohými formami rasovej diskriminácie. Do roku 1978 sa nemohli stať napríklad ani členmi Mormonskej komunity.

V starovekom Ríme otec mohol legálne zabiť kohokoľvek z jeho rodiny.

Číslice, ktoré dnes poznáme pod pojmom „arabské“, majú v skutočnosti pôvod v Indii. Toto chybné pomenovanie vzniklo v západnom svete z toho dôvodu, že Arabi tieto číslice z východu priniesli.

O Abrahamovi Lincolnovi (1809 – 1865) bolo napísaných neuveriteľných 16 000 kníh a v počte strán ho prekonáva iba Ježiš Kristus, nakoľko má 1850 rokov náskok.

Ludwig van Beethoven (1770 – 1827) si vždy pred komponovaním polial hlavu ľadovou vodou.

Aktuálny pápež František (*1936) kedysi pracoval ako vyhadzovač v bare v Buenos Aires.

Leonardo da Vinci (1452 – 1519) písal jednou rukou a v rovnakom čase tou druhou zároveň maľoval. V 19. storočí bol populárny sirup pre deti s názvom *Mrs. Winslow's Sooting Syrup* (Upokojujúci sirup pani Winslowovej). Pani Winslowová však do neho primiešavala morfín a tak sa niet čo čudovať, že detičky boli pokojné ako baránky.

Ruský cár Peter Veľký (1672 – 1725) dal popraviť milenca svojej ženy a nútil ju uchovávať jeho hlavu naloženú v alkohole v jej spálni.

V 16. storočí neznáma žena v Kanade vypila elixír z bobrích semenníkov, nakoľko verila, že tento zázračný nápoj bude fungovať v podobe účinnej antikoncepcie.

V 16. a 17. storočí bohatí Európania jedli mŕtvoly. Verili, že pojedanie tiel im poslúži ako ochrana a liečba proti rôznym chorobám.

Rimania používali ľudský moč ako ústnu vodu.

Mexický generál Antonio López de Santa Anna (1794 – 1876) vystrojil v roku 1838 štátny pohreb svojej amputovanej nohe.

V starovekom Egypte boli sluhovia natieraný medom, aby odlákali muchy od faraóna.

Mayovia boli zdatní lekári. Na svoju dobu dokázali zošiť rany ľudskými vlasmi a vedeli vyrobiť aj zubné protézy.

O autoroch

Bc. Jan K. Černý

Na Univerzitě Karlově se pohybuji již čtvrtým rokem a nyní se pokouším skloubit studium sociálních dějin na Ústavu hospodářských a sociálních dějin se studiem teologie na Evangelické teologické fakultě. Zaměřuji se na náboženské, kulturní a sociální dějiny, přičemž v poslední době se zabývám především českou (ne)religiozitou a úpadkem vlivu katolické církve v Čechách. Rád se toulám po horách, čtu duchovní literaturu a trávím čas s přáteli. Máte-li k mému článku jakýkoli postřeh, můžete mě kontaktovat na najynrec@seznam.cz.

Bc. Patrícia Molnárová je študentkou prvého ročníka magisterského stupňa štúdia na Katedre histórie Univerzity Mateja Bela, kde študuje učiteľstvo slovenského jazyka a literatúry a histórie. Pôsobí vo funkcii podpredsedníčky v Študentskej historickej spoločnosti, je redaktorkou a zároveň jazykovou korektorkou pre študentský časopis Acheron. V oblasti vlastných záujmov a výskumu sa zameriava na obdobie novovekých európskych dejín, v súčasnosti na vývoj osvietenstva v 18. storočí v Dánsku a jeho aspekty ako politické, tak aj kultúrne.

Bc. Matúš Burda

Študuje učiteľstvo predmetov história - výchova k občianstvu na Filozofickej fakulte UCM v Trnave. Špecializuje sa na obdobie prvej svetovej vojny, najmä na problém „slovenských“ plukov bojujúcich v Haliči v roku 1914 a okrem toho sa venuje aj problematike Rusínov v období Veľkej vojny. Je šéfredaktorom študentského časopisu Katedry histórie FF UCM v Trnave *Via Historiae* a pravidelne publikuje v elektronickom časopise KVH Beskydy a na portáli regionálnedejiny.sk. Taktiež je členok KVH Beskydy a participuje na projekte *Rodáci vo vojne* (Zoznamy padlých).

Viktória Rigová

V súčasnosti študuje prvý stupeň bakalárskeho štúdia na Katedre histórie Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Zároveň pracuje v diecéznom múzeu Nitrianskeho biskupstva a na Nitrianskom hrade ako lektorka. V oblasti výskumu sa zameriava predovšetkým na dejiny 20. storočia, no predmetom jej záujmu sú aj pomocné vedy historické, najmä paleografia a diplomatika.

Mgr. Juraj Jankech, PhD.

Absolvent odboru história na Filozofickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, na ktorej v rokoch 2013 – 2016 pôsobil ako interný doktorand. Objektom jeho výskumu sú svetové dejiny druhej polovice 20. storočia, ako i povojnové dejiny Slovenska a regionálna história Horného a Stredného Považia s užším zameraním na obdobie rokov 1945 – 1948.

ISSN 1339-6870